

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

BENGI

Dünya Yörük - Türkmen Araştırmaları Dergisi
World Journal of Yörük - Türkmen Studies

E-ISSN:

2018 - 1

MAKALELER:

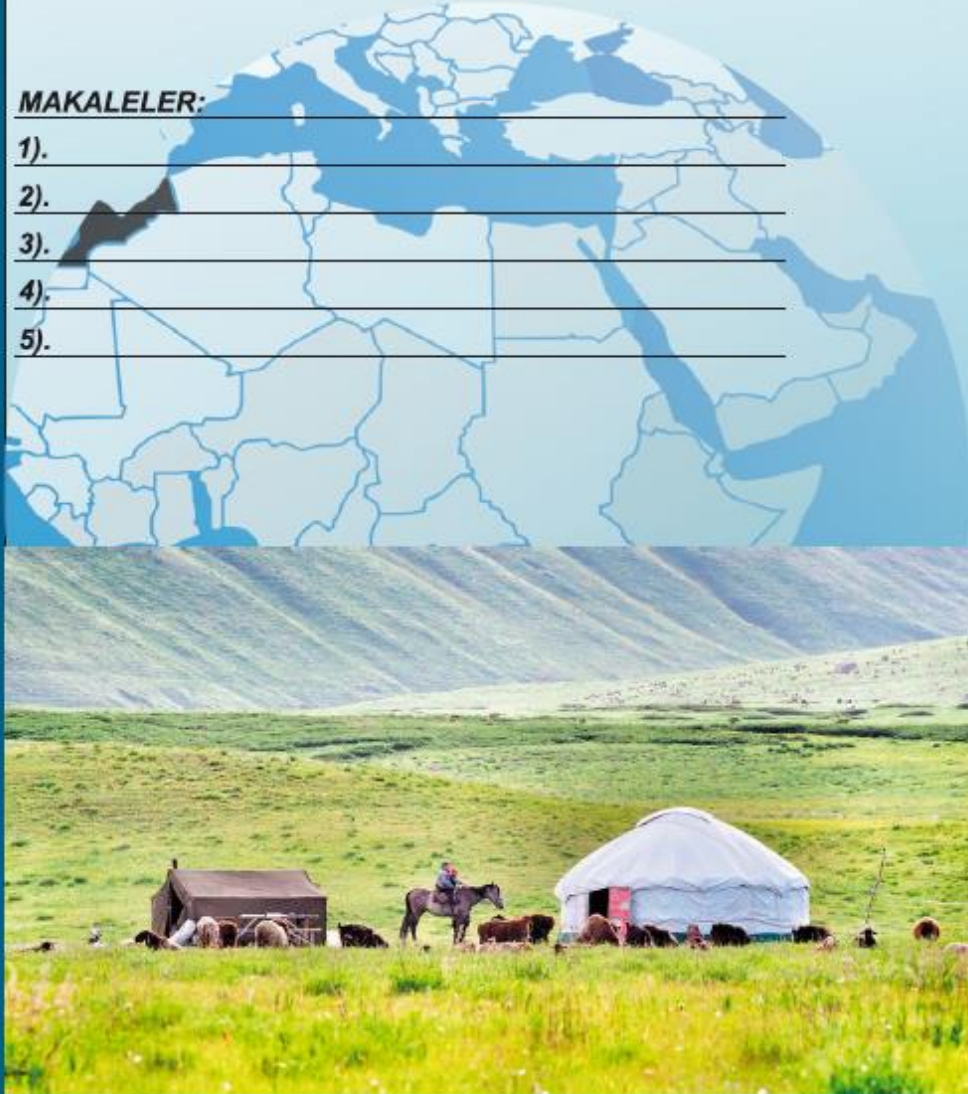
1).

2).

3).

4).

5).

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
World Journal of Yörük-Türkmen Studies

E-ISSN: 2018-1

MAKALELER:

1. “ÖĞUZNAMƏ” Epik Ənənəsində İslami Görüşlər

Qalib SAYILOV

2. Kerkük'te Yıktırılan Türkmen Eserleri

Necat KEVSEROĞLU

3. Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir İnceleme

Birsel ÇAĞLAR ABİHA

4. Azərbaycan`ın Büyük Dostu Atatürk

Nizami MURADOĞLU

5. Azərbaycanlı Göçmen Yazar Abay Dağı'nın Yaradıcılığında Atatürk Obrazı ve Kurtuluş Savaşı Konusu

Tahir ORUCOV - Vaqif ORUCOV

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi/ World Journal of Yörük-Türkmen Studies 2018 -

BENĞİ

2018-1

DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ/
WORLD JOURNAL OF YÖRÜK-TÜRKMEN STUDİES

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Dergi Yöneticisi ve Baş Editör:

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Kapak Tasarımı: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Mizanpaj-Ofset Hazırlık: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

© D. Ali ARSLAN

İletişim:

Tel: 0532 270 81 45 / 0553 666 06 06

E – Posta: cimderaslan@hotmail.com

Not: Makalelerin her türlü idari, akademik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Amaç ve Kapsam

BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi (BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies) yılda iki kez (Temmuz – Ocak) yayımlanan uluslararası hakemli, multidisipliner bir akademik dergidir. Dergi çokdisiplinli bir akademik dergi niteliğine sahip olup, Sosyal - Kültürel Çalışmalar ve Yörük-Türkmen olgusuna dair her alanda, nitelikli araştırma ve derleme makalelerini bilim dünyası ile buluşturmayı hedefler.

Yörük-Türkmen toplulukları insanlığın en önemli bileşenlerinden birini oluşturur. Yörük-Türkmen kültürü de, insanlığının ortak kültürel mirasının temel köşe taşlarından birini teşkil eder. Dergimizin temel amacı, Yörükler-Türkmenler ile ilgili toplumsal, kültürel, tarihi ve sanatsal her türlü değeri, her yönüyle kayıt altına alınıp, korumak, geliştirmek ve yeni nesillere aktarıp yaşatmak idealine hizmet etmektir.

Aims and Scope

WOJMUR World Journal of Multidisciplinary Research is an international *BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies* is an international multidisciplinary peer-reviewed journal published twice a year (July-January). The journal is a multi-disciplinary academic journal and aims to publish quality research and compilation articles in the every area related to the Yörük-Türkmen phenomenon.

The Yörük-Türkmen communities constitute one of the most important components of humanity. Yörük-Türkmen culture is also one of the basic cornerstones of the common cultural heritage of humankind. The main aim of our journal is to record every social, cultural, historical and artistic values related to Yörük-Türkmen communities. All this is to serve the ideal of registering, protecting, developing and transferring the cultural heritage of Yörük-Türkmen communities to new generations.

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

ULUSLARARASI EDİTÖRLER KURULU

AD-SOYAD	ÜLKE
D. Ali ARLAN	Türkiye
Mehmet KARATAŞ	Türkiye
Galib SAYILOV	Azerbaycan
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY	Azerbaycan
Zümrüd MANSİMOVA	Azerbaycan
Aynur KHUZHAKHMETOV	Bashkortostan –Başkurdistan
Rif AXMADİEV	Bashkortostan –Başkurdistan
Eldar HACIYEV NABIYEVIÇ	Dagestan-Dağıstan
Ali TOPÇUK	Germany
Necat KEVSEROĞLU	Irak
Hüseyin BEYOĞLU	Irak
Bekezhan A. AKHAN	Kazakistan
Muhtar MIROV	Kazakistan
Roza Zh. KURMANKULOVA	Kazakistan
Anara A. KARAGULOVA	Kazakistan
Eshiev ASYLBEK	Kirghizstan
Selim BEZERAJ	Kosovo
Moslem SARBAST	Macaristan
Svetlana Petrovna ANZOROVA	Russia
Redzeb Skrijelj	Serbia
Radık GALİULLİN	Tataristan
Kakajan Janbekov	Türkmenistan
Rahimmammet KÜRENOV	Türkmenistan

MAKALELER

1. “OĞUZNAMƏ” Epik Ənənəsində İslami Görüşlər
Qalib SAYILOV

2. Kerkük'te Yıktırılan Türkmen Eserleri
Necat KEVSEROĞLU

3. Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir
İnceleme
Birsəl ÇAĞLAR ABİHA

4. Azərbaycan`ın Büyük Dostu Atatürk
Nizami MURADOĞLU

5. Azərbaycanlı Göçmen Yazar Abay Dağlı'nın
Yaradıcılığında Atatürk Obrazı ve Kurtuluş Savaşı
Konusu
Tahir ORUCOV - Vaqif ORUCOV

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

“Oğuznamə” Epik Ənənəsində İslami Görüşlər

Qalib SAYILOV¹

XÜLASƏ

Göründüyü kimi, islam dini “Oğuznamə” ənənəsində daim inkişaf edən, zənginləşən xətt üzrə davam etmiş, tanrıçılıq ənənəsinə transformasiya olunaraq, onu aradan qaldırmış və oğuz epik ənənəsinin bütün ruhuna hopmuşdur. “Oğuznamə” eposu oğuz türklərinin ana kitabı kimi onun düşüncə tarixinin bütün inkişaf səviyyələrini özündə əks etdirir. “Oğuznamə” türklərin milli şüur hadisəsidir. Oğuznamələrin meydana gəlməsinə səbəb olan bu türkçülük şüurudur. İslamın qəbulundan sonra türk mifoloji sistemində və epik ənənəsində əski mifoloji personajların yeni dini personajlarla əvəzlənməsi “Oğuznamə”ni “folklor və islam” probleminin öyrənilməsində əvəzsiz qaynağa çevirir.

Aşar sözlər: folklor, islam dini, “Oğuznamə”, epik ənənə, Azərbaycan folkloru

¹ Fil.ü.f.d.. dosent, AMEA Folklor İnstitutu qalibsayilov@mail.ru

ISLAMIC OPINIONS IN “OGHUZNAME” EPIC TRADITION

SUMMARY

As it is seen, the Islam religion has always continued towards the developed, rich line in the tradition “Oghuzname”, transforming to the tradition of limitless power has eliminated it and has been absorbed the whole spirit of the Oghuz epic tradition. As the main book of the Oghuz Turks the epos “Oghuzname” reflects all the development levels of its thinking history. “Oghuzname” is the national consciousness event of the Turks. The reason of the formation of the Oghuznames is the Turkism consciousness. After accepting Islam religion in Turkic mythological system and epic tradition the substitution of the ancient mythological personages with the new religious personages makes the “Oghuzname” the peerless source in investigating the problem of “folklore and Islam”.

Key words: folklore, Islam religion, Oghuzname, epic tradition, Azerbaijan folklore

Исламские воззрения в эпический традиции «Огузнаме»

Галиб Сайылов

Резюме

Как известно, в традиции «Огузнаме» Ислам постоянно развиваясь продолжал обогащаться, трансформируясь в традицию тенгрианства заменил ее и проникся во всю сущность огузской эпической традиции. Эпос «Огузнаме» как основная книга огузских тюрок отражает в себе все этапы развития ее истории мышления. «Огузнаме» - явление национального мышления тюрок. Причиной возникновения Огузнаме послужило тюркское мышление. Замена древних мифических персонажей, мифических образов, тотемов новыми религиозными персонажами в тюркской мифологической системе и эпической традиции после принятия Ислама, превращает «Огузнаме» в незаменимый источник в изучении проблемы «фольклор и Ислам».

Ключевые слова: фольклор, ислам, Огузнаме, эпическая традиция, Азербайджанский фольклор

“OĞUZNAMƏ” EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ İSLAMİ GÖRÜŞLƏR

Məsələnin qoyuluşu: “Azərbaycan folkloru və islam dini” probleminin öyrənilməsi istiqamətində ən nəhəng və zəngin qaynaq “Oğuznamə” eposudur. “Oğuznamə” eposu oğuz türklərinin ana kitabı kimi onun düşüncə tarixinin bütün inkişaf səviyyələrini özündə əks etdirir. “Oğuznamə” türklərin milli şüur hadisəsidir. Oğuznamələrin meydana gəlməsinə səbəb olan bu türkçülük şüurudur. İslamın qəbulundan sonra türk mifoloji sistemində və epik ənənəsində əski mifoloji personajların yeni dini personajlarla əvəzlənməsi “Oğuznamə”ni “folklor və islam” probleminin öyrənilməsində əvəzsiz qaynağa çevirir.

İşin məqsədi: Tədqiqatın aparılmasında başlıca məqsəd “Oğuznamə” epik ənənəsində islami görüşləri araşdırmaqdır.

İslamın qəbulundan sonra bəzi folklor nümunələrində əcdad totemləri əvəzləyən İslami personajlar (ulu əcdadlar) içərisində, təbii ki, Həzrət Nuhun (ə) adı birinci yerdə durur. Folklorumuzda onunla bağlı çox sayda süjet və mətn məlumdur ki, onlardan bir qismi Qurani-Kərimdəki ayələrin məzmunu ilə üst-üstə düşməkdə, bəziləri isə sırf mifoloji çalar daşımaqdadır.

Dünya folklorunda Nuhla (ə) bağlı bilgilərin əsas qaynaqlarından biri səmavi kitablardır. Nuh (ə) yəhudi, xristian və müsəlman rəvayətlərində dünya tufanı zamanı gəmi düzəldərək daşqından xilas olmuş peyğəmbərdir. Şumer-Akkad kitabələrindəki Ziisudra, Xasisatra, Ut-Napişti kimi personajlarla eyni semantik cərgədə durur (14, 224).

“Quran-Kərim”də ondan geniş bəhs olunur. Müqəddəs Kitabın “Hud” surəsinin 25-49-cu ayələrində, o cümlədən “Nuh” surəsində dünya daşqını təsvir olunur. “Hud” surəsində bildirilir ki, Allah Təvhidi təbliğ etmək üçün Nuhu öz ümmətinə peyğəmbər göndərir. Fəqət “çox az adam onu eşidir. Əksər insanlar onu yalançı sayırlar. Nuh onları Allahın əzabının gələcəyi ilə xəbərdar edir. Nuh bütün canlılardan biri erkək və biri dişi olmaqla bir cüt, insanlardan və ailə üzvlərindən isə iman gətirənləri gəmiyə mindirir. Torpaq Allahın əmri ilə suyu udur. Su çəkiləndə Nuhun gəmisini Cudi dağının üzərinə oturur. İnsanlar da daxil olmaqla bütün bəşəriyyətin yeni başlanğıcı gəmidən enən insan və heyvanlarla başlanır” (8, 189-192, 592-594).

“Həzrəti Nuh(ə)la bağlı əfsanələr, rəvayətlər, Nuh tufanı – ikinci sivilizasiyanın başlanğıcı ilə bağlı mövzular bir çox maraqlı mətləbləri aydınlaşdırır. Xalq arasında yayılan Nuhla bağlı əfsanələr ilkin dünyagörüşün mifik nüansları ilə birləşir və nəticədə səmavi kitablardakı Nuh həqiqətlərinin bədii təsvirini yaradır. Bölgədən (Naxçıvandan – Q.S.) toplanmış Nuh əfsanələrindəki hadisələrin inkişaf xəttini 3 mərhələyə bölmək olar:

I mərhələ - Tufana hazırlıq,

II mərhələ - Tufan,

III mərhələ - Tufandan sonrakı həyat” (6, 121).

Həmin əfsanələrdən birində deyilir: “Bir gün Nuhun arvadı sırfa açıb xəmir yoğururdu. Durub təndirə od salmaq istədi. Duvağı qaldıranda quruyub qaldı. Təndir yarıya kimi suyla dolmuşdu. Arvad gedib əhvalatı ərinə söylədi...” (1, 67).

Əfsanələrin bir çoxunda Nuh peyğəmbərin tufan olacağını öncədən bildiyi və ya bu barədə xəbər tutduğu qeyd edilir: “Deyilənə görə, Nuh Nəbi bilirmiş ki, tufan baş verəcək, dünyanın üzünü su alacaq” (1, 66; 9, 63).

Və ya: “Belə söyləyirlər ki, bir gün Nuh peyğəmbərə xəbər gəlir ki, yer üzünü su basacaq” (2, 56).

Əfsanələrdə daşqının səbəbi eynən səmavi kitablardakı kimi təsvir olunur: “Nuh xeyirxah, yol göstərən adam imiş. Kim yolundan azırmış, ona doğru yol göstərmiş. O, insanları pis yoldan çəkəndirmək üçün daim onları daşqın olacağı ilə bağlı xəbərdar etmiş” (3, 48-49; 5, 38).

“Oğuznamə”lərdən başlanan Nuh ənənəsi, göründüyü kimi, Oğuz-Azərbaycan epik ənənəsində daim inkişaf keçirmiş, zənginləşmişdir. Folklorumuzdakı “Nuh” konseptini “dünya mifoloji-epik ənənəsi”, “səmavi dinlər”, “qədim oğuz-türk epik ənənəsi” və “Azərbaycan əfsanələr” kontekstlərində tədqiq etmiş S.Rzasoy yazır ki, Azərbaycan folklorunda Nuh peyğəmbərlə bağlı əfsanələr özündə təkcə Azərbaycan-türk etnosunun yaranış haqqındakı ilkin fəlsəfi-kosmoqonik konsepsiyasını yox, eyni zamanda bütün dünyanın yaranış ssenarisini əks etdirir. Bu, Azərbaycan folklor təfəkkürünün bədii-cağrafi hüdudlarının genişliyini, tematik

zənginliyini, etnokosmik universalizmini göstərməklə yanaşı, qədim türk epik düşüncəsinin dünya epos yaradıcılığının bir qolu olduğunu da təsdiq edir. Qədim oğuz epik-mifoloji şəcərələrində Nuh peyğəmbərin oğuz-türk milli etnik düşüncəsindəki yeri insanlığın ilahi yaradılışının universal sxemi daxilində təqdim olunur. Bu sxemlərdə də Nuh peyğəmbər daşqınsonrası tarixin başlanğıcıdır. Oğuz şəcərələrində azərbaycanlıların ulu babaları olan Türk və Oğuz xan birbaşa Nuh peyğəmbərə bağlanır. Bu yanaşma Nuh peyğəmbərin oğuz-türk mifoloji-epik ənənəsinin üzvi struktur elementinə çevrilməsinin əsasında durur. Nuh haqqında “Quran”da və digər səmavi kitablarda olan obraz və motivlər dəyişik şəkillərlə Azərbaycan əfsanələrində müşahidə olunsa da, bu mətnlər təkcə “Quran” hekayələrinin folklorlaşmış variantı deyildir. Həmin əfsanələr strukturu baxımından Nuh haqqında dini məlumatlarla qədim türk komoqonik (yaradılış) və esxatoloji (dünyanın sonu) təsəvvürlərinin sintezindən ibarətdir. Onlarda arxaik mifoloji görüşlərlə dini görüşlər biri-birinə qarışaraq vahid poetik forma halına gəlmişdir (11, 24-25).

İslamın qəbulundan sonra türk mifoloji sistemində və epik ənənəsində təkcə əski mifoloji personajların, mifoloji varlıqların, totemlərin yeni dini personajlarla əvəzlənməsi baş verməmiş, eyni zamanda əski təsəvvürlərin yerini bəzi hallarda yeni təsəvvürlər tutmuşdur. Bu baxımdan Tövhid inancı deyilənlərə ən gözəl missal ola bilər.

Məlum olduğu kimi, “Tövhid – ərəb dilində “vahidlik, yeganəlik” mənasını ifadə edən “vəhdət” sözüdür. Mənası Allahu vahid, yəni bənzərsiz və şəriksiz olaraq qəbul etmək və Ona iman bəsləməkdir. Tövhid əqidəsi İslam dininin bünövrəsidir, müsəlmanın bir növ “kimlik kartı”dır. Tövhidsiz İslam və tövhidə inanmayan müsəlman təsəvvür edilə bilməz. Tövhid İslam dininin ana prinsiplərindən (buna “üsulü-din” deyilir) biri və birincisidir. İslam dininin həm əqidə, həm əxlaq, həm də şəriət hökmləri tövhid inancına dayaqlanır. Tövhid qəbul etməyən peyğəmbərliyi də qəbul etməz, axirət həyatına da inanmaz” (13).

A.N.Kononov Əbülqazi “Oğuznamə”sindəki dini-ideoloji informasiyanın quruluşunu aşağıdakı kimi göstərir:

“– Bibliya xarakterli xəbərlər (Adəm haqqında rəvayətlər);

– Oğuz-türkmən eposuna əsaslanan xəbərlər: bunların əsasında Oğuz və onun törəmələri haqqında rəvayətlər durur;

– əfsanəvi formada bizə gəlib çatan, amma real əsası olan xəbərlər...” (7, 30).

Bu cəhətdən “Oğuznamə”nin İslami variantında bu inancın izləri elə ilk fəsildəcə özünü göstərir. Əbülqazi Bahadır xanın “Şəcərəyi-tərakimə” əsərində Oğuz xan anadan İslam dininin çarçıcısı kimi doğulur: “Oğuz danışmaq öyrənəndən “Allah, Allah!” kəlməsi dilinin əzbəri idi. Bunu eşidən hər kəs deyirdi: “O – uşaqdır, nitqi olmadığından nə dediyini özü də bilmir”. Ona görə ki, “Allah” – ərəb sözüdür, moğollardan heç bir ata da ərəb dilini eşitməmişdir. Tanrı-təala hələ ana bətnində Oğuzu özünün sevimlisi (vəli) edibdir, ona görə də onun danışığına və ürəyinə öz adını yerləşdiribdir” (4, 52-53).

“Göründüyü kimi, “Şəcərəyi-tərakimə”də Oğuz nəinki ortodoksal islamı təmsil edir, o, eyni zamanda övliya – vəli (Allahın sevimlisi) səviyyəsinə qaldırılmışdır. Bu baxımdan, onun oğuz ənənəvi etnokosmik düşüncəsindəki müqəddəslik statusu islami kontekstdə də davam edir” (12, 72).

Rəşidəddin “Oğuznamə”sində deyilir: “...Üç gün və üç gecə bu uşaq anasının südünü əmmədi. Anası onun yaşayacağına ümidini itirib qəm-qüssəyə büründü. Bir gecə yuxusunda oğlu ona dedi:

—Əgər sən istəyirsən ki, mən sənənin döşündən süd əmim, onda bir olan yaradana inam gətir, onu tanı və onun haqqını öz üzərində mütləq bil.

Qadın üç gün dalbadal bu halı yuxuda gördü. Lakin bu qəbilə dinsiz (kafir) olduğundan, başına gələni onlara danışmağa ürək etmədi. Və ərindən gizli qadın allaha inam gətirməyə başladı. Əllərini göyə qaldıraraq dua etdi və dedi:

—İlahi, mənə, yazıq bəndənə kömək et, balamın...” (10, 7).

Göründüyü kimi, Oğuz burada Vahid Allah inancının dəvətçisi kimi çıxış edir. Ancaq diqqəti cəlb edən odur ki, o, elə anadan bu missiya ilə doğulur.

Əbülqazi “Oğuznamə”sində deyilir: “Doğma anası öz uşağını məhv edə bilmədi və Tanrının təkliyinə iman gətirdi. Bundan sonra o oğlan onun döşünü əmməyə başladı. Onun anası gördüyü yuxu haqqında və müsəlman olduğunu gizlədərək heç kimə danışmadı. Ona görə ki, türk xalqı Yafəsdən Alınca dövrünə qədər dindar idilər. Alınca xan hökmdar olandan sonra isə xalqın çoxlu mal-qarası və varı oldu; o, var-dövlətdən sərxoş oldu və Tanrını unuttu; hamı kafir oldu. Qara xan dövründə dinsizlik o qədər gücləndi ki, oğul atasının müsəlman olduğunu eşidəndə [onu] öldürdü və ata da eşidəndə ki onun oğlu müsəlman olub, [onu] öldürdü” (4, 52).

S.Rzasoy yazır ki, Əbülqazinin “Şəcəreyi-tərakimə”sindəki dini qarşıdurma **İslam-Kafirlik** blokunu verirsə, islamdan əvvəldə bu **Tanrıçılıq-Dinsizlik (Kafirlik)** qoşası kimi “oxuna” bilər. Örnək verdiyimiz parçada “Tanrının təkliyinə iman” gətirilməsi haqqındakı bilgi bu qarşıdurma qoşasının semantik nüvəsində **Monoteizm-Politeizm** semantik qarşıdurma münasibətlərini bərpa etməyə imkan verir. Əlbəttə, bu semantik qarşıdurma sütununun arxetip pillələrindən birini **İslam-Tanrıçılıq** bloku təşkil edir (“Kitabi-Dədə Qorqud”un “Dəli Domrul” boyunda Dəli Domrul-Əzrayıl qarşıdurma qoşasını yada salaq.). Oğuznamənin bütöv mətn korpusu, o cümlədən onun arxaik mətnləri **Oğuz-Kafir** qarşıdurma qoşasının arxetipik başlanğıcını bərpa etməyə imkan verir (12, 71).

İslama dəvət ideyası Oğuzun evlənmə səhnəsində də davam etdirilir:

“...Atası Oğuzu əmisi Küz xanın qızına nişanladı. Oğuz arvadını evə gətirdikdən sonra ona allaha iman gətirməyi təklif etdi. Qız onun şərtini qəbul etmədikdə Oğuz ona yaxın durmadı. Atası gördü ki, oğlu arvadına diqqət vermir, buna görə ona o biri qardaşı Kür xanın qızını nişanladı. Oğuz həmin qızdan da eyni şeyi tələb etdi. Qız razılaşmayıb dedi:

—Əgər sən məni bu işə məcbur etsən, mən bütün bunları atana danışaram, o da səni öldürər.

Oğuz bu qızla da əlaqəni kəsdi.

Oğuzun hər iki qıza nifrət etdiyini görəndə Qara xan onu Or xanın qızına nişanladı.

Bir dəfə həmin qız öz qulluqçuları ilə sahilədə (çayın?) gəzərək (ətrafı?) seyr edirdi. Qulluqçular paltar yuyurdular. Bu vaxt ovdan qayıdan Oğuz həmin qızla danışib öz fikrini bildirdi:

—Əgər sən mənim sözlərimə razı olub onları qəbul etsən, mən də səni özümə arvad edərdəm. Əgər belə olmasa mən səndən uzaq qalacağam və o biri gəlinlərdən ayrıldığım kimi səndən də ayrılacağam.

Qız belə cavab verdi:

—Mən sənin zərrəciyinəm, sən mənə buyursan mən tabe olub itaət etməliyəm. Şer:

Sənin halqan harda olsa mənim qulağım ordadır

Sənin qəmbərin harda olsa, mənim başım ordadır.

Oğuz həmin qızı evinə gətirdi və onunla yaxın münasibətdə oldu” (10, 7-8).

Dastanın sonrakı hissəsində hadisələr daha dramatik hal alır və hər şey Oğuzun Tövhid naminə atasına və əmilrinə qarşı qəzavat etməsi, sonda onları öldürməsi ilə bitir:

“...Bir dəfə o öz yaxın yoldaşları ilə ova getdi. Onun atası dinsiz (kafir) Qara xan bu vaxt toy-düün qurmuşdu. O özünün üç gəlininin – Oğuzun arvadlarının sağlığına badə qaldırdı və toyun şiddətli vaxtında soruşdu:

—Əvvəlki gəlinlər sonrakından daha yaxşı, gözəl, kamil ola-ola Oğuz nəyə görə onu daha çox sevir?

Əvvəlki gəlinlərin hər ikisi elə bil ki, ürəklərini boşaltmaq üçün girəvə gözləyirdilər və indi onlar üçün əlverişli şərait yaranmışdı. Onlar kinlə, qəzəblə dedilər:

—Oğuz bizi bir olan allaha inanmağa, ona tanınmağa çağırırdı. Biz ona belə bir allahı tanımadığımızı deyəndə o hirslənib bizdən uzaqlaşdı. Bu gəlin isə onun dediklərinə əməl etdi. Bu səbəbdən Oğuz ona belə sayqı-sevgi bəsləyir. İndi bu iki nəfər – Oğuzla onun arvadı atababaların imanından üz döndərərək yeni dinin tərəfini saxlayırlar.

Qara xan deyilənlərin doğru olub-olmamasını kiçik gəлиндən soruşdu. Lakin qız hər şeyi dandı. Qara xan acıqlanıb özündən çıxdı. Bu zaman qohumqardaşlarını yanına çağırıb dedi:

—Mənim oğlum Oğuz uçaqlıqda hökmdar olmaq üçün ən layiq ən xoşbəxt, ən uğurlu adam idi. Amma mən indi eşitdim ki, o öz inamından əl çəkib özünə başqa bir allah seçmişdir. Hər hansı bir uşağın bizə, bizim məbudumuza arxa çevirib ona nifrət etməsi ilə biz necə barışa bilərik.

Məsləhətləşib onlar Oğuzu öldürmək qərarına gəldilər. Bunu etmək üçün döyüşçüləri bir yerə yığıb güc topladılar. Oğuzun onu çox sevən, ona şəfqətlə yanaşan kiçik arvadı bundan xəbər tutanda qonşu qadınlardan birini əri Oğuzun yanına göndərüb onu məsələdən xəbərdar etdi. Oğuz döyüşə hazırlaşdı. Ovdan qayıdan Oğuz öz evinə çatana qədər atası və əmiləri öz yaxınları ilə birlikdə döyüşə hazırlaşmışdılar. O öz nöqərləri ilə birlikdə onlarla döyüşə girdi və bu döyüş vaxtı onun atası Qara xan, əmiləri Kür xan və Küz xanı öldürdülər. O öz yerini möhkəmlətdi və yetmiş beş il ara vermədən əmilərinin qəbilələri ilə vuruşmalı oldu. Axırda üstün gəlib onları məhv etdi. Qaraqumun ən ucqar bucaqlarına qədər onların vilayət və uluslarını özünə tabe etdi” (10, 8).

İşin yeniliyi və nəticəsi: Göründüyü kimi, islam dini “Oğuznamə” ənənəsində daim inkişaf edən, zənginləşən xətt üzrə davam etmiş, tanrıçılıq ənənəsinə transformasiya olunaraq, onu aradan qaldırmış və oğuz epik ənənəsinin bütün ruhuna hopmuşdur. “Oğuznamə” eposu oğuz türklərinin ana kitabı kimi onun düşüncə tarixinin bütün inkişaf səviyyələrini özündə əks etdirir. “Oğuznamə” türklərin milli şüur hadisəsidir. Oğuznamələrin meydana gəlməsinə səbəb olan bu türkçülük şüurudur. İslamın qəbulundan sonra türk mifoloji sistemində və epik ənənəsində əski mifoloji personajların yeni dini personajlarla əvəzlənməsi “Oğuznamə”ni “folklor və islam” probleminin öyrənilməsində əvəzsiz qaynağa çevirir.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan folklorşünaslıq, din tarixi, mifologiya, ibtidai fəlsəfə ilə bağlı digər tədqiqatlarda nəzəri qaynaq kimi istifadə imkanları, praktiki əhəmiyyəti isə işdən ali məktəblərdə folklor, din və mifologiyanın tədrisi prosesində praktiki vəsait kimi istifadə imkanları ilə müəyyənləşir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. I cild. Naxçıvan folkloru / Tərtib edənlər: T.Fərzəliyev, M.Qasımlı. Bakı: Sabah, 1994, 388 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. XI cild. Şirvan folkloru / Toplayanı: S.Qəniyev. Tərtib edənlər: H.İsmayılov, S.Qəniyev. Bakı: Səda, 2005, 442 s.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası. XVI cild. Ağdaş folkloru / Toplayıb tərtib edən: İ.Rüstəmzadə. Bakı: Səda, 2006, 495 s.
4. Əbülqazi Bahadır xan. Şəcərei-Tərakimə (Türkmənlərin soy kitabı). Rus dilindən tərcümə edən, ön söz və göstəricilərin müəllifi və bibliografiyanın tərtibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası N-PB, 2002, 146 s.
5. Xalq yaddaşının izləri. Toplayan və tərtib edən: M.İsmayıl. Bakı: 2005.
6. İsmayıl Rüstəm qızı M. Naxçıvan əfsanələri. Naxçıvan: Elm, 2008
7. Kononov A.N. Giriş // Əbülqazi Bahadır xan. Şəcəreyi-Tərakimə (Türkmənlərin soy kitabı). Rus dilindən tərcümə edən, ön söz və göstəricilərin müəllifi və bibliografiyanın tərtibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası N-PB, 2002, s. 9-42
8. Qurani-Kərim / Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.Bünyadov və V.Məmmədaliyev. Bakı: Azərneşr, 1992
9. Naxçıvan folkloru antologiyası. I cild. Tərtib edənlər: M.Cəfərli, R.Babayev. Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 541 s.
10. Rəşidəddin F. Oğuznamə. Fars dilindən tərcümə, ön söz və şərhlərin müəllifi R.M.Şükürovanındır. Bakı: Azərbaycan Dövlət N-PB, 1992, 72 s.
11. Rzasoy S. Nuh peyğəmbər haqqında Azərbaycan əfsanələri // “Axtarışlar (folklor, ədəbiyyat, dil, incəsənət və tarix)” jur., №1, Naxçıvan, 2012, s. 16-25
12. Rzasoy S. Əbülqazi “Oğuznamə”sində mif və ritual. Bakı: Nurlan, 2013, 172 s.

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

13. Tövhid nədir? İslam.az. (<http://az.islam.az/article/a-230.html>).

14. Caferli M. Folklor ve Etnik-Milli Şuur. Türkiye Türkçesine Tercime Eden A.Altaylı.
Ankara: Kültür Ajansı Yayınları, 2007

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Kerkük'te Yıkılan Türkmen Eserleri

Necat KEVSEROĞLU²

ÖZET

Irak Türkmenleri, M.O.2600 yılından itibaren Türkistandan göç edip Mezopotamıyaya gelmişler, Irak'ı kendilerine yurt edindiler.

Ana yurtları olan Türkistan, coğrafyası ve doğal özellikleri Irak Türkmeneli arazisinin tabiatına benzediği için bu bölgeyi yurt edindiler ve Kerkük bölgesinde toplu olarak tarih boyunca yerleşmişler, bu şehri kendi milli kültürlerine göre yapmışlar, bir Türkmen özeliğinin, damgasını vurmuşlardı bu güzel Türkmeneli bölgesine ve Kerkük bölgenin merkezi olarak tanınmıştır.

Kerkük, kuzey Irak bölgesinde Dicle ve Fırat nahirleri arasında kalan "Cezire" bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Bölge 35 derece25 dakika kuzey enlemde; 44 derece25 dakika doğu boylamında ve Hassa çayı üzerinde olup. Deniz seviyesinden yaklaşık 310 metre yükseklikte bulunmaktadır.

Irak'ın Bağdat, Basra ve Musul'dan sonra dördüncü önemli kenti durumundadır. Bağdat karayolu ile 283 k.m uzaklıktadır.

Düz bir ovada kurulmuş olan Kerkük'ten geçen Hassa Suyu kenti ikiye ayırır. Suyun doğusunda kalan bölüme Eskiyağa veya Büyükyaka, batıdaki bölüm ise Korya yakası adını alır.

Büyükyaka, Kerkük'ün ilk yerleşme çekirdeğini oluşturan Kaleyi de içine alır.

Irak, Türkmen devletleri döneminde, özellikle Bağdat, İslam dünyasının kültür merkezi haline almıştır, siyasi, idari, dini, edebi alanları kapsıyarak, bir sanat ve kültür merkezi olmuştur.

² nejatkevser@yahoo.com

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

İlhanlılar, Selçuklular ve diğer Türkmen devleleri yönetiminde güzel mimari eserler, tezyin edilen camiler, minaralar, mektepler, ve Osmanlı döneminde yapılan Saraylar, Kışlalar, Köprüler, son asır Irakın özellikle Bağdat, Musul, Basra ve Kerkük'te olan tarihi eserler tetkik ve incelenirse, hep Türkmen eseri olarak meydana çıkar.

Bu çalışmada, özellikle Kerkük'te yıktırılan tarihi eserleri ele aldım, çünkü, Kerkük şehri Türkmen şehri olduğundan ve Türkmen özelliği ağır bastığı bir yer olduğu için, bu eserleri yok etmeye çalıştılar, bu hususiyeti silmek için.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Irak, Kerkük, Türkmen, Kerkük'te Türkmen Eserleri, Kerkük'te Yıktırılan Türkmen Eserleri.

GİRİŞ

Irak Türkmenleri, M.O.2600 yılından itibaren Türkistandan göç edip Mezopotamıyaya gelmişler, Irak'ı kendilerine yurt edindiler.

Ana yurtları olan Türkistan, coğrafyası ve doğal özellikleri Irak Türkmeneli arazisinin tabiatına benzediği için bu bölgeyi yurt edindiler ve Kerkük bölgesinde toplu olarak tarih boyunca yerleşmişler, bu şehri kendi milli kültürlerine göre yapmışlar, bir Türkmen özeliğinin, damgasını vurmuşlardı bu güzel Türkmeneli bölgesine ve Kerkük bölgenin merkezi olarak tanınmıştır.

Kerkük, kuzey Irak bölgesinde Dicle ve Fırat nahirleri arasında kalan "Cezire" bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Bölge 35 derece25 dakika kuzey enlemde; 44 derece25 dakika doğu boylamında ve Hassa çayı üzerinde olup. Deniz seviyesinden yaklaşık 310 metre yükseklikte bulunmaktadır.³

Irak'ın Bağdat, Basra ve Musul'dan sonra dördüncü.önemli kenti durumundadır. Bağdat karayolu ile 283 k.m uzaklıktadır.

Düz bir ovada kurulmuş olan Kerkük'ten geçen Hassa suyu⁴ kenti ikiye ayırır. Suyun doğusunda kalan bölüme Eskiyaka veya Büyükyaka, batıdaki bölüm ise Korya yakası adını alır.

Büyükyaka, Kerkük'ün ilk yerleşme çekirdeğini oluşturan Kaleyi de içine alır.

Irak, Türkmen devletleri döneminde, özellikle Bağdat, İslam dünyasının kültür merkezi halini almıştır, siyasi, idari, dini, edebi alanları kapsıyarak, bir sanat ve kültür merkezi olmuştur.

İlhan'lılar, Selçuklular ve diğer Türkmen devleleri yönetiminde güzel mimari eserler, tezyin edilen camiler, minaralar, mektepler, ve Osmanlı döneminde yapılan Saraylar, Kışlalar,

³ J.H.Kramers "Kerkük", İA, c.vı. İstanbul 1986, s.589.

⁴ Hassa Çayı veya halk arasında sadece Çay da denilen bu akarsu kışın yağmur suları ile taşar, yazın da kurur. Eskiden daha düzenli, verimli ve gür olan bu akarsu, günümüzde canlılığını yitirmiştir çünkü kuzey bölgesinde olan manba'larını kestiler ve kendi tarım işlemlerinde kullanmaktadırlar.

Köprüler, son asır Irakın özellikle Bağdat, Musul, Basra ve Kerkük'te olan tarihi eserler tetkik ve incelenirse, hep Türkmen eseri olarak meydana çıkar.

Bu çalışmada, özellikle Kerkük'te yıktırılan tarihi eserleri ele aldım, çünkü Kerkük şehri Türkmen şehri olduğundan ve Türkmen özelliği ağır bastığı bir yer olduğu için, bu eserleri yok etmeye çalıştılar, bu hususiyeti silmek için.

Sırasıyla yıkım işlemleri şu eserlerle başladı:

TAS KÖPRÜ: .1

İlk yıktırılan Türkmen eseri, Kerkük'ün Taş Köprüsü oldu. Bu köprü Kerkük'ün simgesi ve çıkarı bakımından çok önemli olduğu her kesçe bilinen bir gerçektir.

Taş köprü Hicri 1292, Miladi 1875 yılında Kerkük mutasarrıfı Ferik "tümgeneral" Nafiz paşa ilk temel taşını kendi eliyle atmıştı, ayrıca şehrin başta gelen adamları çekinmeyerek kereste, tüm ihtiyaçları karşıladılar ve fiilen işe katılmışlardır. Sırasıyla şehrin tüm halkı, her gün bir mahalle halkı durmadan iş başına akın etmemişlerdir.⁵

Çok ilginç olaylardan⁶, nedenlerden sonra, yukarıda geçen şekilde halkın kendi katkısıyla, eliyle yapıldığı için, Türkmenlerin gönlünde manevi bir yeri, değeri vardır bu tarihi köprünün.

⁵ Ata Terzibaşı, Kerkük'ün Taş köprüsü, Beşir Gazetesi, sayı 18,19. S4, 1958.

⁶ Hicri 1292 (M.1875) yılının bir bahar gününde halk âdet olduğu üzere gezinti yerlerine gitmiş tatlı vakit geçirmekte idiler. Korya yakasında erkekli kadınlı, halk topluluğu o gün ansızın at kuyruğu yağın şiddetli bir yağmura tutulur.

Dönüşlerinde Hassa çayının her yanı sellerle kaplanmış olduğunu görünce şaşırırlar,...

Bir süre bekledikten sonra karşı yakaya geçmek üzere çayı hamallar sırtında aşmak zorunda kalırlar!.. Bu manzarayı seyir eden ses sanatkârı hoyrat çağırıcılarını susturmak mümkün olmazdı.

İşte bunlardan biri, hamal sırtında önceden tanıdığı sazlayan "ağıtçı" bir kadına sataşmak gagesiyle elini kulağına yaklaştırarak gür sesiyle şu hoyratı çağırır:

Dal aşağı

Dal bitib dal aşağı

Çarşafiv çek yuxarı

Balağırw sal aşağı

Hoyratı dinleyen kadın da cevap vermekten âciz değildir! Hemen çağırıcıya hak ettiği karşılığı şu müstehcen hoyratla verir:

Dal aşağı

Dal bitib dal aşağı

2.3. 1954 tarihinde yıkımı başladı. O günlerde, Kerkük'te bulunan mutasarrıf Necip Reşit adında birisi idi. Aşgal "Bayındırlık" Müdürlüğüne yıkma emri vermişti. Hiç bir olumlu neden göstermeden bu yıkıcı kara kararı almışlardı. Eski bir tarihi mirası yok etme ve yıkma emri veren insan dünya medeniyetinde hiç bir şekilde yeri yoktur, bu köprü, kentte bir ulaşım işi görmekte, halka hizmet vermekteydi, dev gibi duran bir abideyi hemen hemen baltalamak, bir devin düşüşü, Türkmen milletine değil, tüm insanlığa karşı olan, vahşi bir karar olduğu belli.

Bir yıkım nedeni gösterildi, o da Taş Köprü'nün oluşu ve kalması, yeni yapılan köprü'nün etkilemesine neden olur, dediler.

Adı geçen yeni köprü, yapılış tarihinden beş ay sonra, ilk Hassa çayına gelen sel suyu, köprü'nü etkilemiş, bir tarafı inmişti, yapanların yanlışlığını, kullanılan kerestelerin tam ve gerçek yazdıkları keresteyi kullanmadıkları için bir tarafı çökmüştür, çünkü kendi ceplerini düşündüler. Bu işi yapanlar şehrin yabancısı idiler. Yeni köprü'nün inmesinin gerçek nedeni işte bu. O eski tarihi köprü bu inmeye neden değildir.

Bu sebebi, ört bas etmek için, milletin dede mirası olan Taş köprü'yü sebep gösterdiler, onu yok ettiler.

Taş köprü'nün, gerçek yıkım sebebi, odur ki. Kerkük'te Türkmen mirasını yok etmek, Türkmen özelliğini kentten silmektir.

Köprü'nün yıkılış günü olan, 2. 3. 1954 tarihini, Türkmenler için, bir kara, matem günü oldu.

Şairler şiirlerle, halk ise hoyratlarla acı duygularını paylaştılar. Meşhur Kerkük şairlerinden Mehmet Sadık Taş köprü'nün yıkımını teşhis ve intak sanatıyla yazdığı manzumesinde köprüye canlılık ve dil vererek duyduğu üzüntüyü sergilemektedir.

Köprü'nün dilinden yazılmış manzume

Ey millet-i Kerkük göziin aç bak bana bir an

Bu çarh-i felek etti beni hâk ile yeksan

Sakalıw koy gö...

Biğiwi sal aşağı

Bu olay o vakit halkın dilinde destan olarak dolaşmaya başlamış ve o tarihte Kerkük mutasarrıfı bulunan Nafiz paşa'nın kulağına değmiştir. Gayretli bir insan olan bu büyük idare adamı, Hassa çayı üzerinde bir köprü'nün inşası emrini vermiştir ve halk tarafından da gerçekleştirilmiştir.

*Yaptı beni bir yar eli yıktı beni ağyar
Bu vakıa verdi şeref-i Kerkük'e noksan*

*Yerlerde düşen enkaz benim hâlime ağlar
Bilmem kime feryat edeyim yok bugün insan*

*Seksen bire vardı ki bugün müddet-i ömrüm
Geçti üzerimden neçe bin şanlı müslüman*

*Sabır-eyledim ahvalime çok zahmeti çektim
Seylab-i cefaye dayanıp etmedim efgan*

*Ettim bütün alâme bütün derde tahammül
Çaldı be bela başlarını başıma devran*

*Yıllarca döşendim ayak altında ezildim
Benden bu kadar vakit ziyan görmedi bir can*

*Kerkük'te bir er gelmedi imdadıma artık
El söktü binamı beni ah etti perişan*

*Bak hasa bu gamdan coşarak suyu bulanmış
Çağlar iken ağlar bana gözünden akar kan*

*Bir kimse bugün kimsenin ehvalini sormaz
Hür kalmadı er kalmadı çal başına vicdan*

*Ebna-yi vatan vermese hep el ele birden
Bir iş yapa bilmezken olur her yeri viran*

*Hak ateş ise at ona kendin seni yakmaz
Hakkın talebinde bağıırır göz göre hayvan*

*Koş er gibi meydana atıl olma habersiz
Vur düşmanı evvel seni tâ vurmaya düşman*

*Say' etmez ise yurduna dindaşına karşı
Olmaz yüreğinde beşerin zerrece iman*

*Kalmıştı seleften halefe ah bu köprü
Hedmiyle halef etti selef namını nisyan*

*Girmişti bu hâlim benim asar-i atika
Olmuştu vücudüm ki bugün hürmete şayan*

*Kurtarmadı bir kimse beni işbu belâden
Nâ-hak yere el verdi benim hedmime ferman*

*Bu köprüyü değil Kerkük'ü yıktı temelinden
İncindi buna kevn ü mekân ins ile hep can*

*Yok dehr(i) de bir şehir Kekük gibi mağdur
Ahvalini arz etmeye yok kendine imkan*

*Ağyarı saadetle yaşar kendisi muhtaç
Yurdunda ederken kara altınları ceryan*

*İkbali düşük hâli bozuk milleti miskin
Düşman kızına herdem eder oğlunu kurban*

*Hani o hüccetle dolu eski kafalar
Erbab-ı safa biri bir şule-i irfân*

*Biçare zaif Kerkük'ün ikbalı yıkıldı
Has göçtü avam geldi eder millete ünvan*

*Dinara satar milletin şevketü şanın
Tercih olunur şimdiki bu erlere nisvan*

*Din söndü, haya öldü yazık kalmadı gayret
Kurtar bu belâdan bizi ay Halik-i süphan*

*Sadık ne hazin yazdı bana cevheri tarih
El cisri yıkardı ona kan ağladı her yan*

صادق نه حزين يازدى بگا جوهرى تاريخ

ايل جسرى بيقاردى اوگا قان اغلادى هريان 1373

Beytin son mısra'ın harflerini toplarsak Hicri 1373 yılı çıkar oda bizim tarihi köprü'nün yıkım yılıdır.

Halk arasında dolaşan hoyratlarımız, o günlerde söylenen dörtlükler hep Taş Köprü'nün yıkılması üzerine olmuştur. Kerkük halkı bu çirkin yıkımı ret etti, tepkilerini gösteriyorlardı, o günlerde hep dillerde dolaşan:

Kerkük'ün esasına
Kurbanam Hasasına
Taş köprü kurban getti
Aşğalın kasasına

O günlerde Aşğal Müdürlüğünün sorumluları, yeni köprüyü yaparken, işleyen işçilerin ücretleri devlet sicillerinde bir şekil, işçiye verilen günlük ücret ayrı bir miktar yazılı idi, bunun için halk ağzında Taş köprü kurban gitti Aşğalın kasasına demiş.

SARAYLAR: .2

Taş köprüden sonra sıra geldi diğer bir esere o da saraylara:

Zindan Sarayı: Kerkük'te ilk eski saray olarak, Zindan Sarayı Osmanlı .A döneminde Kerkük kâlesi'nin güneydoğu semtinde olan Zindan sokağında Yedikızlar adıyla anılan yatrın karşısında yapılmıştır. Beş katlı bir yapı olarak, eskiden şehrin ilk sarayı ve zemin katıda mahpushane idi. Bu nedenle sokağın adı "Zindan" olarak adlandırılmıştır.⁷

Beş katlı bu güzel tarihi yapı, Birinci Dünya Savaşından sonra kendi kaderine terk edilmiş, hiç bir şekilde önem verilmedi bu yüce saraya, günümüzde bir haraba, taşlık yıkım bir tepe haline gelmiştir.

B.İncilli Saray:

Hicri 1249, Miladi 1833 yılında Kerkük mutasarrıfı Mehmet paşa, Kerkük Şatırlu mahallesinde yeni tarzda İncili Köşk adlı sarayı yapmıştır.

Şatır, Osmanlı ordusunda bir askeri sınıf adıdır. "Şatır" padişah özel koruyucuları olarak alınmıştır. Sonraları gelişmiş ve bir sınıf haline almıştır, o semte İncilli Saray bulunduğundan, bu sarayda Şatır sınıfının bulunması dolayısıyla bu mahallenin adı Şatırlu olarak günümüze kadar geçmektedir. Bu kıymetli tarihi eser kendi kaderine terk edilerek bu Türkmen mirası yok olmuş, hiç bir kalıntısı kalmamıştır.

C. Mecidiye Sarayı:

Hicri 1270, Miladi 1853 yılında Kerkük mutasarrıfı Seyit Ali paşa tarafından. Kerkük'te Sultan Abdulmecit adına "Mecidiye Sarayı" adıyla büyük Meşhur Kerkük Aziziye kışlasının tam bitişiğinde yapılmıştır. Yapılış tarihi Kerkük şairlerinden Süleyman Vahbi Efendi güzel bir manzum şiirle yazmıştı son beyti⁸

⁷ Atâ Terzibaşı, Kerkük Sarayının tarihi, Kardeşlik dergisi, sayı 5, yıl 1971, s19.

⁸ Ata Terzibaşı, Kerkük Sarayının tarihi, Kardeşlik dergisi, sayı5, yıl 1971, s,19.

Tasdikla daisi Vhbi söyledi tarihini

Bu saray nu bina bunyad Han Abulmecit

تصدیقله داعیسی وهبی سویلدی تاریخنی

بو سرای نو بنا بنیا د خان عبدالمجید

Bu büyük saray Kerkük hükümetinin genel yönetim merkezi olarak alınmıştı, Mutasarrıflık, Maliye, Adliye, Tapu, mahpushane, Asker alam müdüriyetlerini içine almaktaydı.

Büyük bir arsa üzerinde kurulan bu saray. Kerkük ve Erbil şehirlerinin özel Türkmen mimari usullerine göre eski tarz kiraçla "alcıyla" kemerli "Deve beli" ve "Balık" kümbet adı verilen özel tavanlı biçimde yapılan bu saray, yetmişe yakın odası vardır.

8. 9. 1971'de yıktırılmasına başladılar, muhteşem tarihi eseri yok ettiler, yüce Allahımız da kendilerini 2003te yok etti.

Yıkılan sarayın yerinde, şimdiki Kerkük Genel Polis Müdürlüğünü yaptılar, ayrıca Kerkük Ulaştırma ve Telefon Santıralı Dairesi yapmışlar.

REDİF KİŞLASI .3

H.1291, M.1874 yılında, Kerkük mutasarrıfı Ferik Nafiz paşa tarafından "Redif Depo Kışlası" adıyla bilinen kışlanı yapmıştır. Aziziye Kışlasının karşısına düşen bu kışla'nın yapılış tarihini bir kıta mermer taşı üzerinde, Kerkük şairlerinden Abdullah Safi tarafından yazılıp ve binanın baş kapısının üzerine dikilmiştir. Bu tarihi yazı günümüze kadar hala duruyor. Kışlanın duvarında bulunan şiirin tam metni:

Padişah-i bahr u ber Abdülaziz-i tacver

Ol şehenşah-i asâkir perver ol mah-i münif

Zıll-i adil olmasun zail başından milletin

Daima bünyad-ı mülki de adlile rasif

Yaptırıp ferman-i âlisi beher bir mülkte

Ceyş-i mansura birer debbo-yi ravauü zarif

Şehrizor'un ceyş-i mansur redifiyün dahi

Eyledi icab-i inşa ola bir câ-yi latif

Hazreti Nâfiz o paşa'yi ferik-i adl ü dâd

Yaptırınca bu bina-yi âliyi pâk ü nazif

Üç nefer geldi heman Sâfi dedi tarihin

Bak ne alâ oldı inşa işbu debbo yi redif

اوچ نفر گلدی همان صافی دیدی تاریخک

باق نه اعلا اولدی انشا ایشبو دیوی ردیف⁹ 1291هـ

Adından anlaşılıyor ki, bu kışla o zaman Osmanlı ordusunun deposu idi. Bu depo yedek askerleri için kullanılmıştır.

Birinci Dünya savaşından sonra Irak ordusunun Askeri Hastane'si olmuştur, sonradan inzibat el-askeri şubesinin merkezi oldu.

1970lerde Muharipler Derneği Merkezi olarak kullanıldı. Diğer taraflarını yıktılar, subaylar için misafir hane, otel ve kulüp yaptılar. Arka tarafını 'İlaşa Askeri Müdürlüğü idi, son yıllarda genel caddeye düşen yanlarını ticari dükkanlar yapıldı, diğer kalan yapıyı yıktılar 2003'ten sonra araba parkı yapıldı- böylece güzel muhteşem bir dede mirası eseri yabancılar arasında paylaşıldı, kalan arazileri de günümüz "2018"de ticari bir Mol yapılmaktadır.

⁹ Atâ Terzibaşı, Kerkük'te İmaret ve Tesislerin Manzum Tarihleri, s,46.

AZİZİYE KİŞLASI .4

Aziziye Kışlası ise, H.1280, M.1863 yılında Kerkük'te Sultan Abdulaziz zamanında yapıldığı için, "Aziziye Kışlası" diye adlandırıldı. Irak'ta en güzel mimari eser olarak kabul olunur. Seksen oda, dokuz büyük salondan ve Nizamiye resmi genel kapısından başka Piyade, Süvari, ve Arka adlı üç büyük kapıdan oluşan bu güzel görkemli kışlanın yıkım emri Kerkük Mutasarrıflığından çıkmıştır. Bu üzücü, acı haberi alan Türkmen Bilgini Atâ Terzibaşı ve tarihçimiz Şakir Sabır Zabıt beyler hemen hemen beraber, birlikte Bağdat'a giderek ilgili makamlarla görüşerek, bu tarihi eser hakkında onlara bilgi vererek, yıkımını önlemişlerdir. Böylece bu eser yıkımdan kurtarıldı. Ama ne yazık ki, günümüzde 2018de,geçen kış bir tarafı yıkıldı, çünkü bu görkemli eser kadarına terk edilmiştir. Hiç bir tür bakımı restore yapılmıyor.

KULA .5

H.1295, M.1879 yılında, Kerkük'ten 15.km. uzaklığında olan Kerkük - Tezahurmatu yolu üzerine düşen bir tepe üstünde, Kerkük mutasarrıfı Asım Paşa tarafından büyük bir karakol merkezi yapmıştır. Kerkük- Bağdat yolunun güvenliğini sağlamak için. Bakuba şehrine bağlı "Halıs" ilçesine kadar, bu yolun üzerinde Karakol Merkezleri yapıldı. Bu merkezlerde Osmanlı-Rus savaşından dönen askerleri yerleştirdiler.¹⁰

Bu merkez, Kerkük'te halk arasında "Kula" adıyla tanınmıştır. Kula bölgesi Kerkük'lülerin bahar mevsiminde gezinti, mesire ve piknik yerleridir. Bu mimari eserin yani Kula'nın etrafında hep oturup güzel günlerini geçirirlerdi.

1971 yılında bu eski tarihi eseri yıktılar, yok ettiler, Kerkük halkı bu yıkım olayını çok üzüntülü karşıladılar, halk hoyratlarla yikanları haykırdı.

Kâlaydı

Altun deği kalaydı

Keşke zavallı Kula

Bu günlere kalaydı

¹⁰ لونكريك اربعة القرون من تاريخ العراق الحديث، ص316.

Kula yıkan ellidir

Her ellisi bellidir

Kulanı yıkan callat

Ya ahmak, ya dellidir

TA'LİM TEPEŚİ .6

Kerkük'te Arafa ve Korya arasına düşen bölgedir. Talimtepe bölgesi, eskiden Osmanlı döneminde bu yer ordu Karargahı idi. Kerkük'te alınan yeni askerler hep burada talim görüp askerileşmek yeri idi. Eskiden Kerkük'lülerin bu yerde askerlik yapıp çok güzel anıları vardır. Müteakip hükümetler bu yeri, karargahı ihmal ettiler diğer Türkmen eserleri gibi yok olup silindi.

SANAYİ' OKULU .7

H.1286, M.1869 Yılında Kerkük'te halk tarafından Sanayi "Teknik" okulu kurulmuştu.

H.1291, M.1874 yılında Kerkük mutasarrıfı Ferik "Tümgeneral" Nafiz Paşa çok önem vermiştir bu okula, mükemmel ve güzel bir mimari yapı yapmıştı bu okul için. Karşı yakasının, yani Korya semtinin, eski Taş Köprü'nün karşısında bu muhteşem yapıyı yapmıştır, bugünkü Atlas caddesinin başında idi, Hassa çayından 160 metre kadar uzaklığında idi.

1909M. yılında Kerkük'e gelen mutasarrıf Avnullah el Kazimi zamanında bu okul pek çok gelişmiştir, 1910M. yılında okulu tam yenilemiş, İstanbul'dan okul için istenen aygıtları malzemeler getirmiştir, bunların yanında da, yetenekli öğretmenler İstanbul'dan getirip bu okulda ders ve sanat öğretmişler öğrencilere.

1912 yılında güzel bir matbaa getirip "Mektep Sanayi" adlı bir basımevi bu okulda kurmuştu bu arada, Kerkük'te ilk kitaplar bu matbaada basılmıştır, daha sonra ardısıra çok kitaplar bu matbaada basıldı ve Kerkük'te bir kültür hareketi başlatılmıştır.

Kerkük'te kültür, sanat kalkınmasında ve gelişmesinde, bu okulun büyük katkısı olmuştur, özellikle matbaanın.

Osmanlı devleti mütarekeden sonra, 1918de Kerkük'ten çekildi, ondan sonra bu okulun binisi Kerkük Polis Müdürlüğü ve Mahpushane olarak kullanıldı.

1960 yıllarında, hiç bir neden göstermeden, bu güzel, görgemli tarihi eseri ki Türkmenlerin sanat simgesi niteliğinde olan anıtı yıktılar.

Yıkılan bu binenin, anıtın yeri 1960lardan boş bir arsa kalarak,2004 yılından Kerkük'e akın eden yabancılar tarafından araba parkı olarak kullanılmıştır. 2017 yılından günümüze kadar o arazi üzerinde büyük bir yapı yapılıyor, söylentilere göre istismarcının birisi moderen bir mol yapısı yapıyor. İşte biz dünyaya ferman okudupumuz çağlarda zaptettiğimiz yerleri öylesine istismar etmek aklımızdan geçmemiştir.

Kerkük Rüştüye, Sultaniye okulu: .8

1285H, 1868M yılında Kerkük halkının yardımıyla ilk olarak Kerkük'te, ilkokul ve Rüştüye "eskiden ortaokula verilen ad" öğrenimi için Kerkük mutasarrıfı Haşim Paşa tarafından kurulmuştur.

Sonradan 1291H. 1874 M. yılında Kerkük'e gelen mutasarrıf Ferik Nafiz Paşa, Rüştüye okuluna çok önem vermiştir, kendi malıyla okulun isteklerini yerine getirmiştir, malıyla okulun isteklerini yerine getirmiştir, güzel muhteşem bir mimari yapı Rüştüye okulu için yapmıştır. Kerkük'ün eski mimari tarzında yapılan bu okul binisi, sonrada Sultaniye okulu olarak kullanıldı. Günümüzdeki Atlas caddesi ile Kerkük büyük Hastanesinin arasına düşer. Son yıllara kadar Kerkük Maarif "eğitim" Müdürlüğü idi. 1970 yılında, bu güzel eski tarizde yapılan tarihi eseri yıktılar.

Garbiye ortaokulu adlı bir orta okul bu yerde kuruldu.

sonradan teknik okulu oldu, hâlâ günümüze de okul binisi olarak devam etmektedir.

KERKÜK KALESİ .9

Kerkük kalesi, 2600 M.Ö. Sümerler "bir Türkmen kolu olarak Türkistan'dan göç edip, bu bölgeye gelip, Kerkük Kalesini kurmuşlar. Tarihinden günümüze kadar hep bu kalede Türkmenler, kendi geleneklerini milli kültürlerini, mimari tarzıyla güzel eserler ve abideler dikmişler bu yerde, Tarih boyunca, Kerkük kalesi bir Türkmen Kalesi olarak tanınmıştır, hanı bir söz tarihçiler arasında geçer "Nerde kâle orada Türkmenler".

1989 yılında eski rejim tarafından başladılar kalenin yıkımına, Yüzlerce aileler net olarak resmi kayıtlara göre 480 aile zorla kâleden göç ettiler, sonradan bir tepe halına getirildi, güzel tarihi kapılarını yaptılar, böylece derin tarihi bir kocaman kalenin tarihi, eserlerini, silip, tarihe gömüldü. Bu arada Kerkük Şairlerinden Cumhur Kerküklü şu hoyratla haykırdı:

Yıktılar kalemizi,

Sürdüler balamızı

Hele ruh boğazdayken

Çektiler salamızı

Aynı Şair 2003'ten sonra eski rejim düştükten sonra yine seslendi:

Kale kimin

Derdim var kale kimin

Kaleni yıkan callat

Yıkıldı kale kimin

SONUÇ:

Yukarıda geçen Kerkük'te olan Türkmen eserlerini, niçin yıktılar?

Birinci Dünya savaşından sonra Irak'ta hükümetleri yönetenler, Türkmen varlığını hedef almışlar ve yok etmeye çalışmışlardır. Kerkük dünyanın zengin petrol kaynağı olarak bu, şehir bol dünyanın ikinci petrol kaynağıdır. Büyük gelişmiş devletler tarih boyunca aralarında her zaman bir soğuk savaş vardır; Kerkük Petrolü için. Say kız – Biko, portssmis.. ve b.g. antlaşmalarla bu bol petrolün paylaşmasını aralarında sözleşmesini yaptılar, bugünlere kadar hep bu savaşlar gizlice sürüyor aralarında. Gerçek sahibi de hiç bir yarar bu zenginlikten görmedi hep başına gelenler, bu petrol yüzünden.

Bu şehirde özel bir yönetim şekli uygulamışlardı. Her şeyden önce şehrin kendi gerçek halkı Türkmenler için türlü türlü politik oyunlar çıkarmışlar, planlar hazırlamışlar, Kerkük'ü kozmopolit bir şehir yapmak istediler ve yaptılar.

Şehrin Türkmen özeliğini silmek için Türkmen tarihi eserleri yıktılar, bu eserlerin geleneğimizde büyük yeri vardır.

Irak'ın en güzel mimarı eseri olarak kabul olunurdu o eserler ve Kerkük'ün Türkmen özeliğini bunlar göstermiştir, işte bunları yıktılar ve sildiler. Saddam rejiminin son günlerine kadar, hep Türkmenlerin milli kültürünü, dilini, tarihini, eserlerini yok etmeye çalışmışlardı. Ama Kerkük'ün gerçek Türkmen özeliği, zengin milli kültürü ve medeniyeti, hiç bir zaman Türkmen milleti yıkılmaz ve silinemez.

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir İnceleme

Birsel ÇAĞLAR ABİHA ¹¹

Özet

İlkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını olağanüstü varlıklar aracılığı ile anlattığı hikâyeler olan mitler, ilkel medeniyetlerin ilk kutsal inanışları, ilk bilimsel ve sanatsal yaklaşımlarını barındırır. İçerisinde kutsal hikâyeler ve törenler barındıran mitler; insanlığın ilk çağlarında oluşup değişik kılıklara bürünerek modern hayata dâhil olur. Günümüzde neden yapıldığı bilinmeyen birçok uygulama ise mit dünyasından izler taşır.

Evrenin kökenine ilişkin fikirlerle mitolojik metinlerde; özellikle kozmogonik mitlerde karşılaşmaktayız. İlkçağ filozoflarının ilk ilke (arkhe) olarak kabul ettikleri su, ateş, hava, toprak; kâinatı, varlık türlerini ve insanın kökenini temsil eden temel öğelerdir. Bu dört unsur, felsefeden psikolojiye, tıptan tasavvufa, edebiyattan din bilimlerine pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada insan ve diğer canlıların temel ögesi olan dört unsurun İbn-i Sina'dan hekimliğe, mitolojiden tasavvufa insan ve insan mizacına olan etkisi karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mitoloji, Dört unsur, Toprak, Su, Hava, Ateş.

¹¹ Dr. MEB -Eğitimci, birselaabiha@gmail.com

An Investigation On Four Elements From Mythology To Human

Abstract

The myth, in which the universe of primitive human societies, the world and the natural events are told through the extraordinary being's stories, contains the primitive civilization's sacred beliefs, scientific and artistic approaches. Lost of practices whose origin reasons are unknown, have traces of myths.

We come across the idea about the root off globe in the texts of mythology, especially in the cosmogonic one. Water, fire, air and soil which are considered as the first(arch) by early philosophers are main factors that symbolize the world, living things and the root of humanbeing. These factors, ranging from philosophy to psychology, and from medicine to mysticism, and from literature to religion. Can be come across these four factors and symbols in mythological texts that make the old thoughts about the creation of human being and earth available today in a metaphorical language

In this study, the effects of four elements, which are the basic elements of human and other living beings, from Ibn-i Sina to physician, mythology, and the human and human temperament will be examined comparatively.

Key Words: Mythology, four elements, soil, water, air and fire.

GİRİŞ

Mit, ilkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını olağanüstü varlıklar aracılığı ile anlattığı hikâyelerdir. Mit, ilkel medeniyetlerin ilk kutsal inanışları, ilk bilimsel ve sanatsal yaklaşımlarını barındırır. İçerisinde kutsal hikâyeler ve törenler barındıran mitler, insanlığın ilk çağlarında oluşup değişik kılıklara bürünerek modern hayata dâhil olur. Günümüzde neden yapıldığı bilinmeyen birçok uygulama ise mit dünyasından izler taşır.

Evrenin kökenine ilişkin fikirlerle mitolojik metinlerde; özellikle kozmogonik mitlerde karşılaşmaktayız. İlkçağ filozoflarının ilk ilke (arkhe) olarak kabul ettikleri su, ateş, hava, toprak; kâinatı, varlık türlerini ve insanın kökenini temsil eden temel öğelerdir.

Sokrates öncesi Yunan filozoflarından *Thales* arkhe olarak su'yu, *Herakleitos* ateş'i, *Anaksimenes* hava'yı, *Empedokles* ise bu üç unsura toprağı da ekleyerek dört unsur öğretisini ortaya koymuştur. *Empedokles*'in dört unsur teorisi *Platon* tarafından kabul görmüş; *Aristoteles*'i de etkilemiştir. Dört unsur teorisi "Anasır-ı Erbaa" terimi ile İslam düşüncesine aktarılmıştır. Anasır-ı Erbaa, büyük âlem olarak algılanan evren ve küçük âlem olarak algılanan insanın varlık bulmasında bir yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dört unsur teorisini sistemleştirerek tabiat bilimlerinde baskın görüş haline getiren ise *Aristo* olmuştur. *Aristo*'ya göre kâinat, "Ay üstü âlem" ve "ay altı âlem" olmak üzere ikiye ayrılır. Ay üstü âlem sonsuzluk diyarı olduğu için burada "oluş" veya "bozulma" yoktur; bu nedenle ay üstü âlemde bir tek unsur vardır. *Aristo* buna esîr adını vermiştir. Ay altı âlem ise oluş ve bozulma evreni olduğundan burada birden fazla unsur bulunur. *Aristo*'nun ay altı âlem dediği bölümde *Empedokles*'in üzerinde durduğu dört unsur (ateş, hava, toprak, su) bulunur. Bütün varlıkların yapısında bu dört madde değişik şekillerde bulunmaktadır. Bunlardan mutlak ağır olan unsur (toprak) aşağıya doğru, mutlak hafif olan (ateş) yukarıya doğru, izâfî ağırlık ve hafifliğe sahip olan diğer ikisi de bunların arasında hareket eder (Karlığa, 1991: 149-151.).

Dört yeryüzü ögesi başlangıç ve bitimsiz değildir; bunlar birbirinden türemiştir. Ateş, doğal devinisi yukarı doğru olması anlamında, mutlak olarak ışıktır. Toprak mutlak olarak ağırdır. Hava görelî olarak hafif, su görelî olarak ağırdır. (Russel, 1994: 208.)

Antik Yunan düşüncesindeki arkhe kavramı, İslâm felsefesinin anâsır-ı erbaa anlayışını oluşturmuştur. Dört unsur teorisi Helenistik dönemde daha çok benimsenmiş, sonradan Süryaniler aracılığıyla Arapçaya aktarılmış ve "tabâi-i erbaa", "ahlat-ı erbaa", "keyfiyyât-ı erbaa", "ilel-i erbaa(Karlığa, 1991: 149.) gibi terimlerle karşılanan dört unsur, felsefeden psikolojiye, tıptan tasavvufa, edebiyattan din bilimlerine pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Modernleşme yolunda insanların felsefi düşüncelerinde sorguladıkları dört unsur, çeşitli toplumların mitolojik anlatılarında önemli birer simge olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitolojide su, ateş, hava ve toprak olarak karşımıza çıkan dört unsurun izleri aşağıda genel hatlarıyla özetlenmiştir.

1. SU

Mitolojik metinlerde ve insanlığın kültür tarihinde suyun özelliklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- Dört unsurdan ilki olarak kabul edilen su, mitolojik sistemlerde ilk başlangıçla bağlantılıdır, ilk kaosu tanıtır. Türk yaratılış mitinde de kozmos, sudan türemiştir (Bayat, 2007: 248.).
- Mitolojik sistemlerde su, evrenin tüm potansiyelini ve tohumlarını içinde barından bir rahim olarak düşünülmüştür (Eliade, 2003: 199.).
- Yine dünya mitolojilerinde önemli bir motif olan hayat suyu ölümlü insanların ölümsüzlüğe erişme özlemlerinin yansımasıdır (Ögel, 2003: 107.).
- Mitolojik metinlerde ejderhalar, yılanlar, kabuklu deniz hayvanları, yunuslar ve balıklar su amblemleri olarak algılanmaktadır(Eliade, 2003:212; Bayat, 2007:257.) .
- Suyun, evrenin mayasında bulunan madde olarak edindiği kutsal değer suya dinsel birçok yönlülük kazandırmış; tarihte pınarlar, nehirler ve ırmaklar çerçevesinde gelişen pek çok tapım doğmuştur(Beydili, 2005: 503.).

- Su, kozmogoniyle ilgili bazı anlatılarda cinsellikle ilgili bir simge olarak kullanılmıştır. Suyun tohum, yağmurun ise ersuyu olarak simgelendiği bu kozmogonilerde gök yeri yağmur aracılığıyla kucaklar ve döller. Cinsellikle ilgili bu kozmogonik simge ve bu türden pek çok inanış "Yeryüzü ana" kavramıyla ve çeşmenin cinsel simgeselliği ile karışmıştır (Eliade, 2003:199.).
- Su, başlangıç maddesi olduğu gibi eskatolojik mitte dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Tufan mitinde eskatolojik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaratılış mitinde kâinatı yaratan unsur olan su, eskatolojik mitlerde dünyanın sonunu getiren bir semboldür (Beydili, 2005:203.). Suyun kutsallığı makro-kozmosta (evrenin oluşumu) olduğu gibi mikro-kozmosun (insanın oluşumu) da su ile başlayıp su ile sona ermesine dayalıdır.
- Su Tasavvufta “nefs-i mülhime” (üzeri nur-zulmet karışımı perdelerle kaplı, sahibine iyilik ilham eden nefis) olarak kabul edilmiştir. Yunus Emre, Risaletü’n Nushiyye adlı mesnevisinde insan vücudunu oluşturan dört unsurdan su unsuru ile insana “safa” (temizlik), “saha”(cömertlik), lutf (iyilik) ve visal (kavuşmak) gibi iyi huyların geldiğini söylemiştir. Yunus’a göre su, Allah’ın hayatı ışığındandır ve cennete ait bir unsurdur (Yunus Emre, 1994: 59.).
- Âşık Paşa da Garib-name adlı eserinde insan vücudunun aslını dört unsurun oluşturduğunu söylemektedir. Garib-name’ye göre su, damarlarda kan olarak dolaşır; susayan insanın susuzluğunu giderir. İnsan onunla ferahlar; onunla yıkanır, abdest alır. Su din ve dünya sahipleri için saki olup Hakk’ın cemaline kavuşmak için can atar. İnsan Allah’ın sunduğu bu lütuf karşısında kulluğunu yerine getirmeli ve şükretmelidir (Âşık Paşa, 2000:383.).

Görüldüğü gibi su kültürlerde yaşamın yaratıcısı, kutsal bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. ATEŞ

İnsanlık tarihinde pek çok bakımdan önemli olan ateş, hemen hemen bütün ilkelere büyük saygı görmüş, kimilerinde ise tapım konusu olmuştur. (Hançerlioğlu,1975: 76.) Başta eski İran ve Hint dinleri olmak üzere ateş, eski Mısır, Kelt, Etrüsk, Grek, Roma, Slav, Germen, Maya, Kuzey Amerika, Meksika, Çin, Afrika, Polinezya inanışlarında rastlanılan bir semboldür (Salt, 2006: 51.).

Ateş (Yunanca Pyr), İlkçağ Yunan felsefesinde, Sokrates öncesi doğa filozofları döneminden itibaren evrenin temel bileşenlerinden biri olarak algılanmış; ilk örnek (arketip) olarak kabul edilmiştir (Güçlü-Uzun,2002: 1189). Özellikle ilkçağ filozoflarından Herakleitos (İ.Ö. 540-480) ilk maddenin ateş olduğunu ileri sürmüştür. Herakleitos ateşin, havadan ve sudan daha fazla hareket ettiğini savunuyordu.

Herakleitos'a göre maddenin ne başı ne de sonu vardı. Madde ritmik olarak meydana gelen hareketin ayrılmaz bir parçası idi. Bütün varlıklar için aynı olan bu düzeni tanrılar veya insanlar yaratmamışlardı. Başı ve sonu olmayan ateş yandıkça bu düzen her zaman var olmuş ve sonsuza dek de var olacaktı.

Evren sürekli bir değişim-dönüşüm içindeydi, ateş denen kurucu öğeden kaynaklanan bu değişim-dönüşüm, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere iki türlüdür. Ancak bu çıkış ve iniş, gelişigüzel ve düzensiz değildi. Belli bir yasaya, evrensel bir kurala bağlıydı. Bunun düzenleyici ilkesi "logos"du. "Logos"a dayanan bütün değişim-dönüşümler, varlık türlerinin oluşumuna yol açıyordu; bu oluşumun da tek ögesi "ateş"ti. Bu nedenle varlık evrenindeki değişim-dönüşümler, "ateş"in başkalaşmasından başka bir şey değildi (Korkmaz, 2005: 109.).

Aristoteles Gökyüzü Üzerine adlı eserde Antik Yunan'da ateşin, her zaman Psykhe (ruh) ve Pneuma (soluk) ile yani yaşamla kopmaz bir bağı olduğunu belirtmiştir. Ateş Pythagorasçılar tarafından evrenin merkezine yerleştirilerek Zeus'un Bekçisi ilan edilmiştir (Güçlü-Uzun,2002: 1189).

- Evrenin oluşumunda etkin unsurlardan ikincisi olarak kabul edilen ateş pek çok kültürde ve mitolojik anlatılarda kutsal bir öge, tanrısal bir varlık olarak algılanmıştır.
- Farklı mitolojilerde ateş, tanrılar panteonunda bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ateşin en yaşlı tanrı olduğu söylenir ve klasik dönem öncesi çağlardan beri, sürekli olarak, kambur, buruşuk yüzlü ve dişsiz bir ihtiyar olarak tasvir edildiği belirtilmektedir.
- Ateş ve ocağın bu denli önemli oluşu onlara dinsel bazı niteliklerin de yüklenmesine neden olmuş ve ateşin kutsallığıyla ocak kültü olarak adlandırılan inanç biçimleri ortaya çıkmıştır. Hemen hemen bütün kültürlerde ateş ve ocağın kutsallığı kendini ateşin veya ocağın tanrı veya tanrıça olarak kabul edilmesi ya da tanrının gücünü gösteren bir imge olarak ateşin varlığı şeklinde ortaya çıkmaktadır.
- Ateş ögesinin özel bir tohum özünden doğması inancı, ateşin belli bir yaşa ulaşınca yaratma gücünü yitirip kısırlaşmasını, giderek yaşlanıp ölmesini gerektirdiği için ateş cinsellikle özdeşleştirilmiştir (Bachelard,1995: 43-53.) . Mitolojide ateşin elde edilmesi ile ilgili çeşitli anlatılarla karşılaşmak mümkündür. Ateşin kaynağı hakkındaki düşünceleri şöyle özetleyebiliriz:
 - Bazı mitlere göre ateş, tanrılar tarafından insanlara verilmiştir.
 - İnsan ateşi tanrılardan çalmıştır,
 - Ateşin kendisi tanrı veya tanrıçadır.
 - Ateş, Tanrının gücünü gösteren bir işarettir.
 - Ateş kendisine mahsus bir ruhtur veya onun bir ruhu vardır.
 - Ateş bir devdir. Ateşin özetlenen bu altı şıktan biri olması onun kutsallaştırılmasında rol oynamıştır. Ateşin sosyal hayattaki ısınma, korunma, pişirme gibi özelliklerinin yanında ateşin, kötülükleri giderici, iyileştirici veya önleyici, temizleyici olduğu ve canlılara şifa, sağlık, güç, kuvvet ve bereket, uğur kazandıran bir yönü bulunduğu inanılmıştır. Ayrıca ateşin; ürküten, tahrip eden, öldürücü, dolayısıyla cezalandırıcı

bir kuvvete sahip oluşu onda insanüstü yüksek bir mahiyet ve karakter verilmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan en ilkel toplumlardan, en yüksek dinlere kadar ateşin önemi belirmiştir. (Tanyu, 1976:283.).

- Dünya üzerinde birçok kültürde ateş tanrısal öğeler ile özdeşleştirilmiş, kimi zaman tanrılar tarafından insanlara armağan edilmiş; kimi zaman ise tanrılardan çalınan bir öge olmuştur. Dünya tarihinde Hint, İran, Grek, Mısır, Çin, Roma, Türk mitleri ateşin ve ocağın kutsallığını öne çıkaran mitler olarak karşımıza çıkmıştır (Grimal, 1997: 291, Uhri, 2003: 33.).
- Ateş, dinlerde de başta cehennem ateşi olmak üzere karşımıza çıkan bir öge olmuştur.
- Ateşin eskatoloji mitleri olan dünyanın sonu ve muhakeme mitleri ile de ilgisi vardır (Uhri, 2003: 42.).
- Ateş ögesinin özel bir tohum özünden doğması inancı, ateşin belli bir yaşa ulaşınca yaratma gücünü yitirip kısırlaşmasını, giderek yaşlanıp ölmesini gerektirdiği için yine cinsellikle bir bağı vardır. Freud'a göre alev her zaman erkek cinsel organını, ocak ve fırın ise kadının rahmini simgeleridir. Bu önerisini ise mitolojiden ve folklordan yaptığı örneklemelerle açıklamaya çalışır. (Uhri, 2003: 41.). Campbell'in aktardığına göre, güneş gibi ateşle ilişkilendirilen mitoloji ve ritüeller doğuda başlamıştır. Ona göre el baltasının mitolojik söylemi batıda başlamış bu mitos yıldırım motifleriyle ilişkilendirilmiş(Zeus'un yıldırımı, Thor'un çekici gibi.).Yıldırım genel olarak tanrı ile özdeşleştirilirken doğuda ateş, tanrıçadan armağan olarak değerlendirilmiştir. Japonya, Almanya, Fransa gibi kimi yerlerde güneş tanrıça ay ise tanrı olarak algılanmıştır. Ocak ise ateşin beslendiği kutsal bir imge ve fetiş halini almıştır. Campbell'e göre bu güne kadar tüm dünyada ocak ateşinin kutsal ve aynı zamanda dünyevi bir kurum olarak kalması da bu öneriyi güçlendirmektedir. Birçok ülkede evlilik yapıldığında yeni evde ocağın yakılması önemli bir rittir ve ev kültürü ocak ateşinin korunmasında odaklanır. Sürekli alevler ve adak mumları pratikte tüm gelişmiş dinsel kültürlerde bulunur (Campbell, 2006:416-418). Görüldüğü gibi insanın sosyalleşmesinde ateşin önemi büyüktür. Ateş, insanın yeme, ısınma, barınma,

aydınlanma fonksiyonlarıyla temel üretime katkı sunarken mitlerden dinlere kadar kutsal bir unsur olarak görülmüştür. Kültürlerde ateş eril, ocak ise dişil bir öge olarak kabul edilmiştir.

3. HAVA

Hava maddenin bilinen katı, sıvı ve gaz halleri içinde en ince olanıdır, gözle görülmez ve elle tutulmaz. Hava ateş gibi eril ve aktif olarak kabul edilir, suya kıyasla daha akıcı ve yoğunluğu daha azdır. Işığı geçirmede sudan daha geçirgen olduğundan saydam ve ışıklıdır, bu durum havanın kelam ortamı olarak kabul edilmesine neden olmuştur(Salt, 2006: 151.).

İlkçağ Yunan felsefesinde su, ateş ve toprakla birlikte evrenin temel modelleri olarak düşünülen dört öğeden biri sayılan hava (Yunanca Aer), Sokrates öncesi filozoflardan Anaksimenes'in sonsuz ve sınırsız saydığı arkhe'dir. Hava terimi soluk ve yaşamla birlikte anılmıştır.

Eski Mısır, Çin, Hint inanışlarında hava, gök ile yer arasında en ince ortam olarak kalmaz, hava her şeyin canlılık ve yaşam prensibi olan kozmik nefestir. Hava nefes ve rüzgâr sembolü ile iç içedir (Salt, 2006: 151).

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da belirttiği gibi bu öge sıcak, nemli ve durağan halde iken adı havadır. Hareketli olduğu zaman rüzgâr adını alır ki mitolojik metinlerde rüzgâr karşımıza çıkan önemli bir öğedir.(Erzurumlu İbrahim Hakkı,27.)

Envar'ül Aşikin'de Ahmet Bican, göklerin buhardan yaratıldığını belirtmektedir. Bu buhar sudan çıkıp havaya gitmiştir. Allah tek kat olarak yarattığı gökleri daha sonra yedi kat eylemiştir. Ahmet Bican'ın belirttiğine göre on iki burç ateş, rüzgâr, su ve topraktan yaratılmıştır (Koçak, 2003:312.).

Türk mitolojik sisteminde hava, ayrı bir unsur olarak net bir şekilde karşımıza çıkmazken felek ve gök katmanları sebebiyle “Gök Kültü”yle ilişkilendirilebilir. Ancak hava unsuru Türk kültüründe daha çok rüzgâr kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Yunus Emre'nin “Risaletü'n-Nushiyye” adlı eserinde anasır-ı erbaadan biri olan hava unsuru yel olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunus, Tanrı'nın insanı “suret” ve “can” olmak üzere maddi dört unsurdan

meydana getirdiğini ilk insan olan Âdem'in şahsında anlatır. Eserinde yelin, Allah'ın heybeti ışığından olduğunu belirtir ve yel ile ateşin cehenneme ait olduğunu söyler. Yunus'a göre Âdem yaratılırken hava unsuru ile vücuduna dört türlü huy geldi. Bunlar: “kizb (yalan), “riya” (ikiyüzlülük), “tezlik” (acelecilik) ve “nefs” yani insanın dünyevi arzularıdır. Yunus Emre, eserinde iyi huylar atfettiği toprak benzetmeler dört unsur nazariyesine dayanmaktadır. Çünkü tasavvufta, nefsin dört mertebesi dört unsura benzetilmiştir. Nefs-i levvame (üzeri ince perdelerle kaplı, kötülük yapan sahibini kınayan nefis) hava unsuru ile bir tutulmuştur (Risaletü'n Nushiyye, 1994: 63.).

Hava unsuru tasavvuf düşüncesinde ve toplumların inanışlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bektaşî inanışında hava, dört kapının simgelerinden biri olarak algılanmıştır. Türk mitolojisinde ise hava, yel kavramı ile birlikte anılmaktadır. Yelin, diğer unsurlarla birleşip vücudu meydana getirdiğini Garib-name'de de karşımıza çıkmaktadır.

4. TOPRAK

Mitolojilerde toprak canlı varlıkların yaşam kaynağıdır, sürekli üreten bir rahim olma özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Mitlerde toprak motifi üç özellikle öne çıkmaktadır:

Yeryüzünün yaratılmasında kozmogonik yaratıcı bir unsur olarak toprak kullanılmış ve insanlar kutsanmıştır.

Özellikle tarımcı toplumlarda büyük önem taşıyan toprak, kaos'tan sonra karşımıza çıkmaktadır. Ölüm ve doğum döngüsüyle insanların kendilerinin bereketini güvence altına almaktadır. Bu durum ise Toprak Ana motifini doğurmaktadır.

İnsanın yaradılışında tanrıların toprağı bir hammadde olarak kullanmaları sonucunda antropogoni mitlerinde toprak bir yaratıcı öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan hemen bütün mitolojilerde ve dinlerde topraktan yaratılır, örneğin Altay Türklerinin inanışlarına göre tanrı Kayra Kan suyun derinliklerinden çıkardığı toprağı suyun yüzeyine serpererek dünyayı meydana getirmiştir. İlk tanrıçalar, Kybele, Demeter (Ge-Meter) hep Toprak Ana'dırlar. Âdem topraktan yaratılmıştır. Tanrı sevdiği kullarına toprak vaat eder, Yahudi

inançlarına göre Ken'an ülkesi tanrının İsrâioğullarına vaat ettiği toprak (Mev'ud toprak)'tır (Hançerlioğlu, 1975:642-643.). Mircea Eliade'nin belirttiğine göre toprak ilksel çift olarak algılanan yer- gök çifti miti ile kutsallık kazanmıştır. Hesiodos'un sözünü ettiği kutsal Yer-Gök çifti(Gaia ve Uranos), evrensel mitolojinin ana temalarından biri olmuştur. Pek çok mitolojide, gök yüce tanrı, yer de onun eşi olarak tasvir edilmiştir. Evrenin ezeli yer-gök çiftinden doğumu teması, dünya mitolojilerinde çok rastlanan bir motif olmuştur. "Yer", ilk dinsel inanışlarda ya da mitlerde, insanı çevreleyen "bütün ortamdır."

Yeryüzü kutsal sayıldığı için Yeryüzü Ana'ya bağlı birçok ritüel oluşmuştur. Yeryüzü Ana kültüne bağlı önemli bir ritüel de ölümlerin toprağa gömülmesidir. Eskiden yetişkinler öldüklerinde yakılırken çocuklar gömülürdü. Böylece Yeryüzü Ananın bağrına geri dönüp yeniden doğabilirlerdi. Bu noktada, ölüm mitolojisini incelediğimizde pek çok halk arasında yaygın olarak uygulanan "cenin biçiminde gömme" adeti ile karşılaşmaktayız. (Eliade, 2003: 153-155.). Cesede, gömülürken cenin biçimi verilmesi; Yeryüzü Ana'nın onu ikinci kez doğurabilmesini sağlamak amacıyla uygulanırdı.

Yerle Göğün kozmik evliliğinden yer tanrılarına kadar hep aynı basit âdete, aynı inanışa rastlamaktayız: Yer canlı varlıkların yaşam kaynağıdır, sürekli üreten bir rahimdir. Yeryüzü Ana, "yerin sahibi, tüm canlı varlıkların kaynağı, çocukların bekçisi ve ölümlerin gömüldükten sonra dinlendikleri, yenilendikleri ve sonra Yeryüzü Ana'nın kutsallığı sayesinde yaşama yeniden döndükleri rahim olma ayrıcalıklarını her zaman korumuştur (Eliade, 2003: 160-163.).

Toprak, doğal yer olarak diğer elementlerin merkezinde yer alan basit bir cevherdir. Bu durumda, o, doğasının özelliğine bağlı olarak dingin olur. Ancak, onu doğal yerinden ayırdıklarında, tekrar aslî yerine döner. Bundan dolayı, ona mutlak ağır derler. Doğal olarak toprak, soğuk ve kurudur, çünkü doğal durumda ve dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmadığında, bu özellikler kolayca idrak edilebilir. Doğada, toprak, objenin sağlam, dingin ve dayanıklı olmasını sağlamaktadır. (İbn-i Sina, 1995:7.).

Dört unsurun dördüncüsü olan toprak basit ve yoğun bir cevher olarak karşımıza çıkmaktadır.(Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1973:61.). İbrahim Hakkı, toprak unsurunun merkezde yer alan asli unsur olduğunu dile getirmiştir.

Kozmogoni mitlerinde kaostan kozmosa geçişin, evrenin yaratılışında temel yapı taşları olan dört unsur, insanın yaratımını anlatan antropogoni mitlerinde, ölüm ve ölüm sonrasını anlatan eskatoloji mitlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Dört unsurun mitolojide yüklendiği önemli semboller, ilkçağ filozoflarının arke tartışmalarıyla devam etmiştir. Dört unsur, diğer canlıların olduğu kadar insanın da temel ögesi olarak İslam felsefesine, tasavvufa ve halk hekimliğine yansımıştır.

İslâm felsefesinde unsurlar teorisine son şeklini veren İslâm filozofu İbn-i Sina olmuştur. *İbn-i Sina*'nın, *El Kânûn Fi't-Tıbb* adlı kitabının birinci cildinin ikinci kısmında unsurlar bir bölüm halinde açıklanmıştır. *İbn-i Sina*, unsurları insan ve diğer canlıların cisimlerinin ilk ögesi kabul eder:

"Unsurlar, insan ve diğer canlıların cisimlerinin ilk (temel) öğeleridir. Onlar o kadar basit cevherlerdir ki alt bölümlere ayrılmaları mümkün olmaz. Onların birleşip, şekillenmeleriyle doğadaki çeşitli cinste şekiller ortaya çıkar. Hekim, Tabiatın bu unsurlarının sadece dört tane olduğunu kabul etmek zorundadır. Bunlardan ikisi ağır ve ikisi hafiftir. Hafif olanlar hava ve ateştir; toprak ve su ağırdır." (İbn-i Sina, 1995:6-8).

İbn-i Sina, sıcaklık-soğukluk, kuruluk-nemlilik gibi niteliklerin unsurları meydana getirdiğini savunur. Bu durumda ateşe hâkim olan nitelik sıcaklık, havaya hâkim olan nemlilik, suya hâkim olan soğukluk, toprağa hâkim olan ise kuruluştur. *İbn-i Sina*'ya göre unsurları oluşturan bu nitelikler kişinin mizacının da dengeli veya dengesiz olmasını sağlamaktadır.

İbn-i Sina, sıcaklık-soğukluk; kuruluk-nemlilik gibi nitelikleri; besinlerin sindirimini esas ürünü bir sıvı cevher olan "hılt" için de önemli bir ölçüt olarak görmüştür *İbn-i Sina*'nın belirttiğine göre vücudun iki tip sıvısı vardır: birinci ve ikinci derece sıvılar. Birinci derece sıvılar dört çeşittir: kan, balgam, kara safra ve sarı safra. Kan, dört çeşit hıltın (sıvının) en iyisidir. Kan, mizaçta sıcak ve nemlidir. Balgamın mizacı soğuk ve nemlidir. Sarı safra toprak unsurunun izlerini taşır ve kanda eser halinde bulunur. Kara safra ise yanma ve tortulaşma sonucunda meydana gelen bir sıvıdır(İbn-i Sina, 1995: 18-21.).

İnsan bedeninde bulunan ve eski tıpta ahlât-ı Erbaa adı verilen kan, balgam, safra ve sevdanın insan vücudunda dengeli miktarda olması insana sağlık vermekteydi. Birinin artması veya azalması durumunda ise vücutta hastalıklar kendini gösterirdi. Bedenin çeşitli hastalıkları da bu dört sınıfa göre gruplandırılır. Mesela sevda akıl hastalıklarına ve psikolojik rahatsızlıklara neden olurken; karaciğerde bulunan safranın çokluğu halinde karaciğer, böbrek vb. rahatsızlıklar görülürdü.

Eskiden bedendeki bu sıvıların insan mizacını etkilediğine inanılırdı. Böylece insanların mizacı da safravî, sevdavî, demevî ve balgamî diye dörde ayrılırdı.(Pala, 2000: 21.).

Batı dünyasında XVI. yüzyılda dört unsur teorisine duyulan tepkiler gittikçe gelişerek yerini atom teorisine elementer sisteme bırakırken XVIII. yüzyılda Türk düşünürlerinden *Erzurumlu İbrahim Hakkı* "Mârifetnâme" adlı eserinde klasik unsur teorisini tekrarlamıştır. *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, varlığını devam ettirirken değişmeyen şeyin cevher olarak adlandırıldığını ve cevherlerin "huyula", "cismın sureti", "tabîi cism", "nefis", "akıl" olmak üzere beşe ayrıldığını belirtir.(Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1973: 14.). Dört unsuru tabîi cisimler içerisinde aşağı olan basit cisimler arasında sayar. İbrahim Hakkı'ya göre birleşik cisimler olan maden, bitki, hayvan olarak bilinen üç varlığın anaları dört unsur, babaları ise "esîr"dir ve dört unsur sürekli bir dönüşüm içindedir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın belirttiğine göre dört unsurdaki bu dönüşüm basit cisimlerden birleşik cisimlerin (maden, bitki, hayvan, insan) dönüşümüne varmaktadır. Varlıkların derece ve mertebeleri bu zincir içinde düzenlenmiş ve insan mertebesi ile son bulmuştur. Devreden, akıp giden zamanın en son ve mükemmel varlığı, cihanın özeti olan insan vücududur. Yedi feleğin (gezegenin), dört unsur denilen su, ateş, toprak, hava ve üç birleşik cisim olan maden, bitki, hayvanın özetlerinin sonucu insan bedeni olmuştur. Bu dönüşüm tasavvufta insanın âlem-i suğrâ (küçük âlem), Allah'ın ise âlem-i kübrâ (büyük âlem) şeklinde algılanmasıyla paralellik göstermektedir. Tasavvufta bazen yaratılmışların en şerefli insanı büyük âlem, dünyaya ise küçük âlem dendiği olmuştur. Bu durum ancak insan-ı kamil mertebesinde mevcuttur. İnsan dıştan âlem-i asgar(en küçük âlem),içerden ise âlem-i ekber(en büyük âlem)dir .(Fîhi Mâ Fih, 2015: 256.) Büyük âlemi simgeleyen dört unsurun küçük âlem olarak algılanan insandaki

karşılıkları hava(oksijen), ateş (vücut ısısı), su (kan), toprak (et ve kemikler) şeklinde düşünülmüştür

Âşık Paşa'nın belirttiğine göre Allah ilk önce kudretinden akl-ı küllü yarattı, ondan da dört büyük kulu yarattı. Bunları su, ateş, hava ve toprak olarak adlandırıp âleme temel kıldı. Bunların her biri bir iş yapar ve dünya bunlarla canlanıp devam eder. Vücudun aslı da bu dört şeyden oluşmuştur; ayrıca bütün besinler bunlardandır. Bu unsurlardan havanın insana nefes olduğu ve vücudun bununla hayatta olduğu şu şekilde belirtilmiştir:

“Hava gelip sana nefes oldu; bu vücut onunla hayattadır.

Eğer nefes çıkar ve geri gelmezse, vücut ölür, onun canlılığı yelden aldığı nefese bağlıdır.

İşte ey yücelikler verilmiş insan; Allah, her an sana o yeli nimet olarak vermiştir.

Sen de o nimete sevinip şükret ve Tanrı'ya onu zikreden hoş nefesler gönder.” (Âşık Paşa, 2000:383.).

Garib-name adlı eserde Allah'ın dört unsuru birbirine katıp cismi yarattığı; insan vücudunun da bu unsurlardan oluştuğu ve bu unsurların başına “can”ın padişah olarak geçirildiği anlatılmaktadır. Dört unsur kırk yıl boyunca uyum içinde olurlar, kırk yılı geçince her unsur usanıp aslını anmaya başlar. Akıl bazı ilaçlarla bunları birada arada tutmaya çabalar. Ancak sultan olan canın gitmek istemesiyle yaşam da sona erer. Padişah meclisi dağıtınca hizmetçisi olan dört unsur aslına döner: ateş ateşe, su suya, yel yele gidince toprak da toprakla kalır (Âşık Paşa, 2000:499-513.).

SONUÇ

Evrenin nasıl yaratıldığını, varlıkların kökenini ve dünyanın sonu gibi konuları işleyen anlatılar sembolik bir dille kutsal olanı sonraki kuşaklara aktarmış ve insanoğlu evrenin kökenine ilişkin ilk bilgileri kozmogoni mitlerinden öğrenmiştir. Daha sonra evrenin kökenine ilişkin antik Yunan filozoflarının da tezleri olmuştur. Antik Yunan felsefesinde tüm varlıkların kendisinden oluştuğu düşünülen “arkhe” terimi ile toprak, su ateş ve hava olarak adlandırılan dört unsur

kavramı ilk kez felsefenin kullanım alanına girmiş; daha sonra dinler tarihi, edebiyat, sanat tarihi, psikoloji gibi çeşitli bilim dallarında kullanılır hale gelmiştir.

Dört unsur teorisi “Anasır-1 Erbaa” terimi ile İslam düşüncesine aktarılmıştır. Anasır-1 Erbaa, büyük âlem olarak algılanan evren ve küçük âlem olarak algılanan insanın varlık bulmasında bir yapı taşı olarak karşımıza çıkmakta, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olmaktadır. Tasavvuf edebiyatında devriyelerde, divan şiirinde ise tenasüp yoluyla çokça kullanılmıştır.

Marifetnâme gibi eserler başta olmak üzere çeşitli eserlerde kozmografya ile ilgili bilgiler verildiği, bu bilgilerin devriye nazariye çerçevesinde şekillendiği görülür. Buna göre; ay feleğinin altında ateş yuvarlağı, onun altında hava yuvarlağı, onun altında su yuvarlağı, onun dibinde de toprak yuvarlağı bulunduğu, bun unsurların en ağırının toprak olduğu, ateş dumanı ile göğe çıktığından ateş yuvarlağının, havanın üstünde olduğu düşünülmüştür. Hava yuvarlağının da suyun üstünde oluşunun delili şudur: Hava ile şişirilmiş bir balon suyun dibine indirilip serbest bırakılsa orada durmaz ve hemen suyun üstüne fırlayıp çıkar.

Suyun yerinin ise toprağın üstünde olduğu düşünülmüştür, bunun ispatı için bir taş veya demir parçasını suyun üstünde bıraksak orada durmayacağı ve hemen aslına döneceği yani suyun dibine ineceği delil olarak gösterilmiştir. Çünkü yeri, suyun altıdır ve dört unsurun en ağır ve aşağısıdır.

Yerlerini belirtilen bu dört unsur, birbirlerine yavaş yavaş dönüşür. Ateş, zamanla ve yavaş yavaş şeklini terk edip hava suretine girer. Yani havaya dönüşür. Hava da zamanla suretini bırakıp su şekline dönüşür, yani hava su olur. Su da zamanla ve yavaş yavaş toprak şekline girer, yani su toprak olur. Bu yolla dört unsur, şekilden şekle dönüşür ve en sonunda kendi şekline girer. Unsurların bu değişimine, bir halden diğer hale girişine istihale denir. Çünkü ateşin tabiatı sıcaklık ve kuruluştur. Havanın tabiatı sıcaklık ve nemliliktir. Suyun tabiatı nemlilik ve soğukluktur. Toprağın tabiatı soğukluk ve kuruluştur. Bunda hiç şüphe yok ki, ateşle havada sıcaklık, hava ile suda nemlilik, su ile toprakta soğukluk ve toprakla ateşte kuruluk ortak birer özelliktir.

Ateşin kuruluğu havanın nemliliğine dönüşse, ateş sıcak ve nemli olur ve havaya dönüşür. Eğer havanın sıcaklığı suyun soğukluğuna dönüşürse hava nemli ve soğuk olur ve suya dönüşür.

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Eğer suyun nemliliği toprağın kuruluşuna dönüşürse su, soğuk ve kuru olur ve toprağa dönüşür. Eğer toprağın soğukluğu ateşin sıcaklığına dönüşürse toprak kuru ve sıcak olur, yani ateşe dönüşür. Böylece ateş hava, hava su, su toprak, toprak ateş olur ki, bu istihaleye (dönüşüme) meb'de (başlangıç yolu) denir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın belirttiğine göre dört unsurdaki bu dönüşüm basit cisimlerden birleşik cisimlerin (maden, bitki, hayvan, insan) dönüşümüne yarmaktadır. Varlıkların derece ve mertebeleri bu zincir içinde düzenlenmiş ve insan mertebesi ile son bulmuştur.

Devreden, akıp giden zamanın en son ve mükemmel varlığı, cihanın özeti olan insan vücududur. Yedi feleğin (gezegenin), dört unsur denilen su, ateş, toprak, hava ve üç birleşik cisim olan maden, bitki, hayvanın özetlerinin sonucu insan bedeni olmuştur.

Çalışmanın neticesine görüldüğü üzere dört unsurun simgesel özellikleri mitolojik çağlardan günümüze insan vücudu başta olmak üzere insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aşık Paşa.(2000). Garib-name I, haz. Kemal Yavuz, Ankara: TDK Yayınları.
- Bachelard, G. (1995). *Ateşin Psikanalizi*, Çev. Aytaç Yiğit, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat. F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Beydili. C.(2005).*Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Campbell. J.(2006). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, Çev: Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çağlar.B.(2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu. Y.(1998). *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eliade. M.(2003). *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı(1973). *Marifetname*, Cilt: 3, İstanbul: b.y.
- Grimal. P.(1997). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Çev: Sevgi Tamgüç, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Güçlü. A. B; Uzun E.(2002). *Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hançerlioğlu. O.(1975). *İnanç Sözlüğü (Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İbn-i Sina, El-Kânûn Fi't-Tıbb, 1. Kitap, Çev.: Esin Kahya, Ankara: AKM Yayınları, 1995.
- İbn-i Sina (1995). El-Kânûn Fi't-Tıbb, 1. Kitap, Çev. Esin Kahya, Ankara: AKM Yayınları.

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Karlığa. H.B. (1991). “Anasır-ı Erbaa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.3.

Koçak. A.(2003). *Ahmet Bican'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Korkmaz. E.(2005). *Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Ocak. A.Y.(2000). *Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ögel. B. (2003) *Türk Mitolojisi*, Cilt I-II, Ankara: TTK Yayınevi.

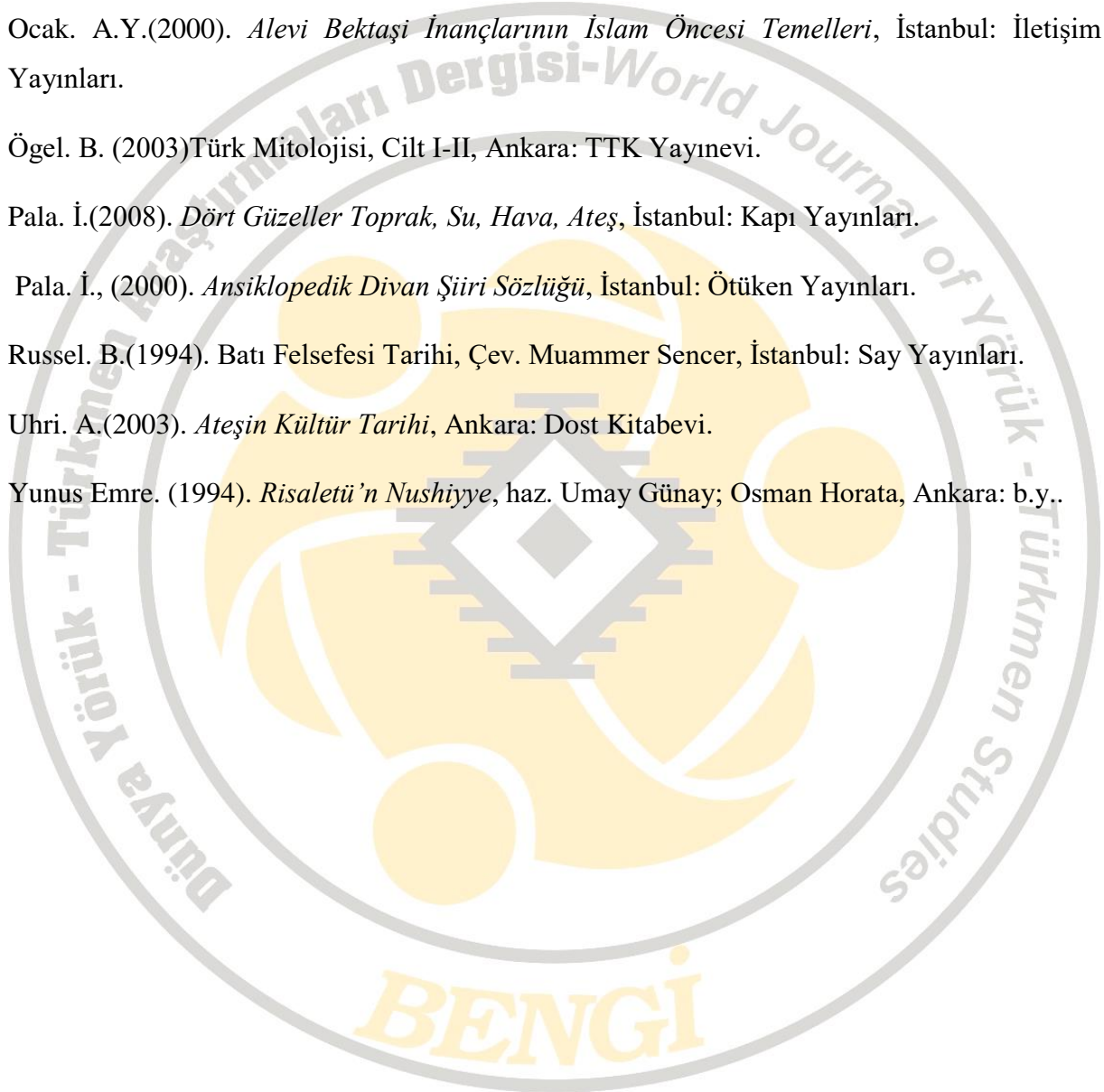
Pala. İ.(2008). *Dört Güzeller Toprak, Su, Hava, Ateş*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala. İ., (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Russel. B.(1994). *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev. Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları.

Uhri. A.(2003). *Ateşin Kültür Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi.

Yunus Emre. (1994). *Risaletü'n Nushiyye*, haz. Umay Günay; Osman Horata, Ankara: b.y..

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Azerbaycan`ın Büyük Dostu Atatürk

Nizami MURADOĞLU¹²

Özet

Azerbaycan`ın büyük dostu - Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, Türk Kurtuluş Savaşının askeri ve siyasi lideri, ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk beşer tarihinde önemli yeri olan şahsiyettir. Mustafa Kemal Atatürk bütün ömrü boyu Azerbaycan`ın dostu olarak kalmıştır. Bu dostluğun temeli ta Kurtuluş Savaşının ilk yıllarından başlamıştır. Öyle ki, Türk Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk`ün önderliğinde gerçekleştirilen mücadelede Azerbaycan Türklerinin yaptıkları destekler de unutulamaz.

Mustafa Kemal paşa hakkında Azerbaycan edebiyatında şiirler, hikayeler yazılmış, müzik sektöründe şarkılar bestelenmiştir. Makalede bu hakda geniş danışılır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, şiir, dost, kardeş.

¹² Prof. Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Bölüm Başkanı, nizamimurad@gmail.com

Atatürk The Great Friend of Azerbaijan

Abstract

The first head of the government Gazi Mustafa Kamal Atatürk is an important person in our humanity history who was the great friend of Azerbaijan, the builder of Turkish Republic and the political leader of Turk Kurtuluş Savashi (Independence War). Mustafa Kamal Atatürk has made friend with Azerbaijan for life. The foundation of this friendship has begun from the first year of Kurtuluş Savashi (Independence War). As we know Azerbaijan people have been supporter to Turk people in the struggle that organized by Mustafa Kamal Atatürk in the first year of Turk Kurtuluş Savashi (Independence War).

There are lots of poems, stories and songs have been written and composed about Mustafa Kamal Atatürk in Azerbaijan literature. In the article comprehensive information have been given about this theme.

Key Words: Azerbaijan, Turkish, Mustafa Kamal Atatürk, poem, friend, brother

ATATÜRK

Azerbaycan`ın büyük dostu - Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, Türk Kurtuluş Savaşının askeri ve siyasi lideri, ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk beşer tarihinde önemli yeri olan şahsiyettir. Mustafa Kemal Atatürk bütün ömrü boyu Azerbaycan`ın dostu olarak kalmıştır. Bu dostluğun temeli ta Kurtuluş Savaşının ilk yıllarından başlamıştır. Öyle ki, Türk Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk`ün önderliğinde gerçekleştirilen mücadelede Azerbaycan Türklerinin yaptıkları destekler unutulamaz.

Hiç kuşkusuz Büyük kurtarıcı Atatürk`e destek veren de en çok Azerbaycan Türkleri olmuştur. Büyük Atatürk 17 Mart 1921 tarihinde Bakü`de bulunan Türkiye büyükelçisi Memduh Şevket (Esental) aracılığıyla o zamanki Azerbaycan`ın rehberi Neriman Nerimanov`dan borç para ister. “Nerimanov derhal 1(bir) milyon altın para ile petrol, gazyağı gibi malzemeler gönderir. Mektubunda şunları yazar; “Paşam, kardeş kardeşe borç vermez; ancak elinden tutar, kömek (yardım) eder”(Amanoğlu E. vb., 2013, 3).

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekir ki, bu tür yardımlar her zaman karşılıklı olmuştur. Azerbaycan`ın zor günlerinde Türkiye yanında olmuştur. Bunun en önemli örneği Azerbaycan`ın Naxçıvan bölgesinin durumunun belirlenleştirildiği 1920-21 senelerinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki, “Naxçıvan`ın zor durumu 2 Aralık 1920 tarihinde Cümrü şehrinde Türkiye ve Ermenistan arasında imzalanan anlaşmaya da yansımıştı”(Amanoğlu E. vb., 2013, 19).

Daha sonra ise “Naxçıvan Sovyet Cumhuriyeti`nin kurulması hakkında siyasi büronun kararının ilan edildiği gün(16 Mart 1921), Moskova`da RSFSR ile Türkiye arasında dostluk anlaşması imzalanmıştı”(Amanoğlu E. vb., 2013, 20). İş bununla da bitmemiş, “13 Ekim 1921`de Türkiye`nin Kars şehrinde Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan arasında RSFSR`nin katılımıyla önceki dostluk anlaşması yeniden onaylanıp imzalandı”(Amanoğlu E. vb., 2013, 20).

Bu antlaşmadirek büyük önder Mustafa Kemal Atatürk`ün demir iradesinin, ilerigörüşlü dünyabakışının sonucu gibi kendini gösterdi. Sovyet rejiminin dağılması ile Azerbaycan ikinci defabağımsızlık kazandığı ilk senelerdeErmenilerin Nahçıvan`a her yönden saldırıları başladı. Fakat 90`lıyıllarınbaşlarında Haydar Aliyev`in Nahçıvan Ali Meclisi`nin başkanı olarak TürkiyeCumhuriyeti ileilişkileri güçlendirilmesi, Moskova veKars antlaşmalarının gündeme getirilmesi sonucunda Naxçıvan Ermeni işgalinden kurtuldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti`ninkurucusu Haydar Aliyev de TürkiyeCumhuriyeti`nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk hakkında söylemişti:

“Mustafa Kemal Atatürk XX.yüzyıl dünyada en büyük şahsiyetlerinden biridir. Zaman geçtikçe onun şahsiyetinin ne kadar büyük olduğu daha çok duyulacak, anlaşılacak ve bilinecektir. * * * Mustafa Kemal Atatürk çok yetenekli insan olmuş, onun yeteneği gençlik dönemlerinde kendini göstermiştir. O henüz TürkiyeCumhuriyeti`ni kurup oluşturan kadar da büyük kahramanlıklar göstermiş, İstiklal savaşına (44-45) önderlik etmiş ve Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu yıkılan zaman Türkiye`ni yok etmek, parçalamak, mahvetmek isteyen ülkelerin, güçlerin hepsinin karşısını almak için elinden geleni yapmış ve bunu başarmıştır. * * * Mustafa Kemal Atatürk`ün en büyük hizmeti Türkiye Cumhuriyeti`ni kurmasıdır. Biz belki bugün bunu sıradan bir olay gibi değerlendirebiliriz, fakat hiç de böyle değil. Türkiye`nin Osmanlı İmparatorluğu`nun 700 yıllık faaliyeti ortamında, onun etkisi altında yaşamış insanların Cumhuriyet kurmağa teşficketmek, yönlendirmek ve bu Cumhuriyeti kurmak, oluşturmak ve onu yaşatmak Mustafa Kemal Atatürk`ün çok büyük hizmetidir, denilebilir ki, tarihi hizmetidir. Zaman, yüzyıllar geçecek, Türk halkı, Türk soylu, Türkdilli halklar, Türk dünyası bunu hiç bir zaman unutmayacaktır”(Eliyev H. 2003).

Bu kardeşlik, dostluk ilişkileri güçlendikçe Azerbaycan tarihinde Atatürk`ün önemli yeri ortaya çıkmış, büyük dostluk kendi ifadesini edebiyatta da göstermiştir.

Hiç de tüsadüf değildir ki, halk sevgisinin ifadesi olarak Atatürk ve Atatürkçülük konusuna diğer konulara oranla daha çok yer verildiği bilinmektedir. Büyük Atatürk`eolan sevgi öyle güçlü idi ki, onun sadece hayatı değil, mücadeciliği, zaferi, hatta resmleri, hiykel ve anıtları da şiire getirilmişti. Azerbaycan veTürk edebi düşüncesi Atatürk`eatfolunmuş saysız şiirleri,

sözkonusu şiirler hakkında şerhleri göz önüne alarak XX.asırda özel bir edebiyatın -Atatürk edebiyatının oluştuğunu söyleyebiliriz.

Türkiyedeki büyük kurtuluştan ve Cumhuriyet`in ilanından sonra Atatürk konusu Türk şiirinin önemli konularından birine dönüşmüştü. Türkşiirinde Atatürk`ün şenine Fazıl Hüsnü Dağlarca, Behcət Kamal Çağlar, Faruk Hafız Çamlıbel, Arif Hikmət Par, Halim Yağcıoğlu ve Behcet Necatigil şiirler yazmışlar. Türkiye şairlerinden başkaKuzey Kıprıs, Rumıniya ve diğler Balkan Türk şairlerinin şiirlerinde de Atatürk konusu önemli yer tutmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra sadece Türkiye`de değıl, hatta Azerbaycan`da da Atatürk şahsiyetine, Türkiye`ye, türkçülüğle ait Azerbaycan basınında çok çeşitli türlerde yazılar yayımlanmağı başladı.

Vatanımızın büyük dostu Mustafa Kemal Paşa`nın imgesi zaman zaman Azerbaycan şiirine de yansımıştır. Daha XX.asrın başlarında Azerbaycan`da Sovet rejiminin tuğyan ettiği dönemlerde 1937 senesinde repressiya kurbanı olmuş Mikayıl Müşfik büyük Atatürk`e ithaf ettiği şiirinde yazıyordu:

Gönlüm emr eyledi ben kulak verdim.

Bu şiiri ey dahi, aşkınla yazdım.

Aşkın olmasaydı cephe boyunca,

Bu söz ordusunu sıralamazdım.

Onun her bendine izin almadan,

Sayırsız milletlerin mührünü basdım.

Sanat vadisinde öyle bilmeyin,

Yolumu yitirdim, yolumu kaybettim.

Bu şiiriyazmakla asırlarboyu,

Dağlara, taşlaraadımıkazdım.

Eyulu Atatürk, diktimseninle,

Şanlı abideni söz vatanında (Mikayıl M., 2019, 1).

30`lusenelerden sonra Sovyet rejiminin irticacı siyaseti sonucunda Türkiye Cumhuriyeti`nin ve onun kurucusu Mustafa Kemal Paşa`nın isminin bile ülkemizde anılması yasaklanıyor. Gazi Mustafa Kemal Paşa`nın büyük yetkisi ve şahsiyeti Sovyet idarecilerinin siyasi dünyagörüşüne uygun olmadığından bu dönemde suskunluk hakim oluyor. Türkiye Cumhuriyeti`ne ve Mustafa Kemal Paşa`ya olan ilgi Azerbaycan`da özgürlük hareketinin başlaması ilə değışti. Yeniden Azerbaycan edebiyatında Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yazılar yazılmağa başlandı. 12 Kasım 1989 yılında İstanbul – Bakü hava yolunun açılması ile ilgili olarak ilişkiler daha da güçlendi. Bu münasebetle Halil Rıza “Yaşasın od yurdu, kardeş Türkiye” şiirini yazdı.

Azerbaycan`ın halk şairi Halil Rza Ulutürk “Yaşasın od yurdu, kardeş Türkiye” şiirinde Büyük Atatürk hakkında, onun kurucusu olduğu Türkiye Cumhuriyeti, kardeş ülkenin insanları hakkında düşüncelerini açıklıyordu:

Beşerin yoludur Atatürk yolu,

Yağsa da yıldırım, boran, kar, dolu.

Yar bu çovğunları ey genç Koroğlu,

Sarmaşsın Od yurdu, kardeş Türkiye (Rza U.H., 2005,163)

Azerbaycanla Türkiye arasında kardeşlik ilişkilerinin güçlenmesi şairin hep arzusu olmuştu. Hava yolunun açılması ile sanki şairin canında olan ağrılar yok olup gidiyordu:

Dizimin ağrısı vardisa, gitti.

Gözümün ağrısı vardisa, gitti.

Birleşek, sıklaşak, vakitti, fırsattı,

Kucson Od yurdunu Atatürkiye! (Rza U.H., 2005, 166)

Halil Rıza bütün Türk dünyasının en kısa zamanda birleşmesini arzu ediyor. Türk devletlerinin umut yeri, penahı şaire göre Atatürkiye`dir. Türkiye Cumhuriyeti`nin ata profilinde yer alması çok doğaldır. Mustafa Kemal Atatürk`ün kurup oluşturduğu Türkiye dünya devletleri içerisinde kendi sözü olan bir devlettir. Diğer Türk devletleri de Türkiye`çevresinde birleşmeli, vahit bir amaca hizmet etmelidir.

Birleşse Türkuğur, Türközbek, Tatar,

Elim Aya, Marsa, Zühreye çatar.

Haray, ey Gagauz, Türkkazak, Balkar!

Ey Başkurd, ey Türkmen, susursan niye?

Kovuşsun Türküstan, Atatürkiye! (Rza U.H., 2005, 168)

Azerbaycan şiirinde Atatürk`ün şenine yazılan eserlerden İlgar Fehmi`nin “Mustafa Kemal Paşa” şiirini özellikle vurgulamak gerekir. Şaire Turan yurdunun iki önemli sanatkarı müracaat etmiştir. Cevanşir Guliyev şiire simfonik orkestr için muzik bestelemiştir. Şemistan Alizamanlı ise şiire halk çalgı aletleri ansambılının müşaiyeti ile kendi yazdığı şarkıyı söylemiştir. Şiirden bir parçanı dikkatinize sunuyorum:

Bütün Türk ellerine yayılıp şaşöhretin,

Senleasrlar boyu öyünecek milletin.

Atatürk adı oldu kazandığın servetin,

Daim Türkiye ile adın çekilir koşa,

Mustafa Kamal Paşa! (Fehmi İ.) (<https://www.youtube.com/watch?v=fMPE-5aWuio>)

Bugün bir çok Azerbaycan şairlerinin şiirlerinde Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucusu Mustafa Kemal Atatürk`eyazılmış şiir örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Böyle şairlerden biri de İslam Sadık`tır. İslam Sadık daha çok şiirlerinde tarihi şahsiyetlere, tarihi konulara üstünlük vermesi ile dikkat çekiyor. Tesadüfü değildir ki, Atatürk`e yazdığı şiirinde de kardeş

sevgisi, bu sevgiden doğan yüce duyguların terennümü esas yer almaktadır. Şiirde Türk`ün talebinde Atatürk`ün rolü bedii boyalarla okucuya ulaştırılır:

ATATÜRK

Düşmenler yolunu azdı, kol koydu,

Azanın kabrini kazdı, kol koydu.

Türkün talebini yazdı, kol koydu,

Atatürk`ün kolu Tanrı koluydu (İsalam S., 2019).

Şiirde Mustafa Kemal Atatürk imgesi kara bulutları yarıpkendi şafakları ile dünyayı nura boyayan Güneşe benzetiliyor. Güneş dünyaya doğduğu gibi Atatürk de Türkiye Cumhuriyeti`nin kurulması, yaşaması, var olması yolunda Güneş gibi doğuldu.

Kapkara bulutlar bir gün yarıldı,

Ordan bize baktı Güneş ganrıldı.

Türkümün boynuna bir kol sarıldı,

Atatürk`ün kolu Tanrı koluydu.

Tanrının aşkı ve sevgisi Türk dünyasına kurtarıcı gibi gönderilmiş Mustafa Kemal Paşa amelleriyle gönülleri feth edebildi, dünya Türklerinin gıpte edeceği, tapınağı olan bir devlet kurdu.

Dağlar yara-yara düze yol açtı,

Bağlanmış yollardan taze yol açtı.

Gönüle yol açtı, göze yol açtı,

Atatürk`ün yolu Tanrı yoluydu.

Şiirin son bendinde şair Atatürk`ün Tanrı tarafından Türk halkına kurtarıcı gibi gönderildiğini, bu sebepten debaşarı kazandığını, masallarımızdaki efsanevi Zümrütkuşunun leleyinin yakılması ile mükayese ediyor. Zümrütkuşu eski Türk düşünce sistemindekurtarıcı olduğu gibi Atatürk deTürk milletinin efsanevi kurtarıcısıdır. Bütün Batı dünyasının Türk`ü mahv etmek amacıyla hazırladığı savaş planlarını dağıdıpTürk`ün kurtuluşuna sebep olmak söylendiği kadar da kolay iş değildir. Çanakkale savaşlarında kazanılan zafer ile Türk`ün savaşında yeni bir dönem başladı. Bu savaş Türk`ün yeniden doğuşu, yeniden kendine dönüşü oldu.

Zümrüt leleyini el tutdu oda,

Yüyüdü haraya, yetişti dada.

Neye “Ol” deseydi, olurdu o da,

Atatürk`ün “Ol”u Tanrı “Ol”uydu (İsalam S., 2019).

Zaman geçtikçe Atatürk`ün büyüklüyü, muhteşemliği daha da kabarık şekilde kendini gösteriyordu. İster istemez ortaya bir soru çıkıyor; acaba Atatürk sağ olsaydı, yine de Azerbaycan toprakları işgal olunardı mı? Türkiye sınırlarında yaşanan olaylar peki?!

Nizami Muradoğlu`nun “Koru” şiirinde bugün Mustafa Kemal Atatürk`ün ve ulu önder Haydar Aliyev`in maddi yokluğunun acı hakikatleri ileberaber Türk`e bir müracaat yer almaktadır:

Ey ulu Türk, düşman gezir gireve,

Pusu kurup her taşa, her derede.

Haydar babam, Kamal atam nerede?

Kendine gel, ayağa dur, sen koru.

Sınmasın bu vugar, kurur, sen koru (Muradoğlu N., 2015, 233).

Sonuç olarak denilebilir ki, Atatürk imgesi Azerbaycan şiirinde hem büyük dost, hem dekurtarıcı bir önder gibi kendi bedii ifadesini bulmuştur. Atatürk`ekarşı olan sevgi tükenmezdir. Biz burada Azerbaycan şiirinde Atatürk imgesi hakkında kısaca bilgiler verdik.

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

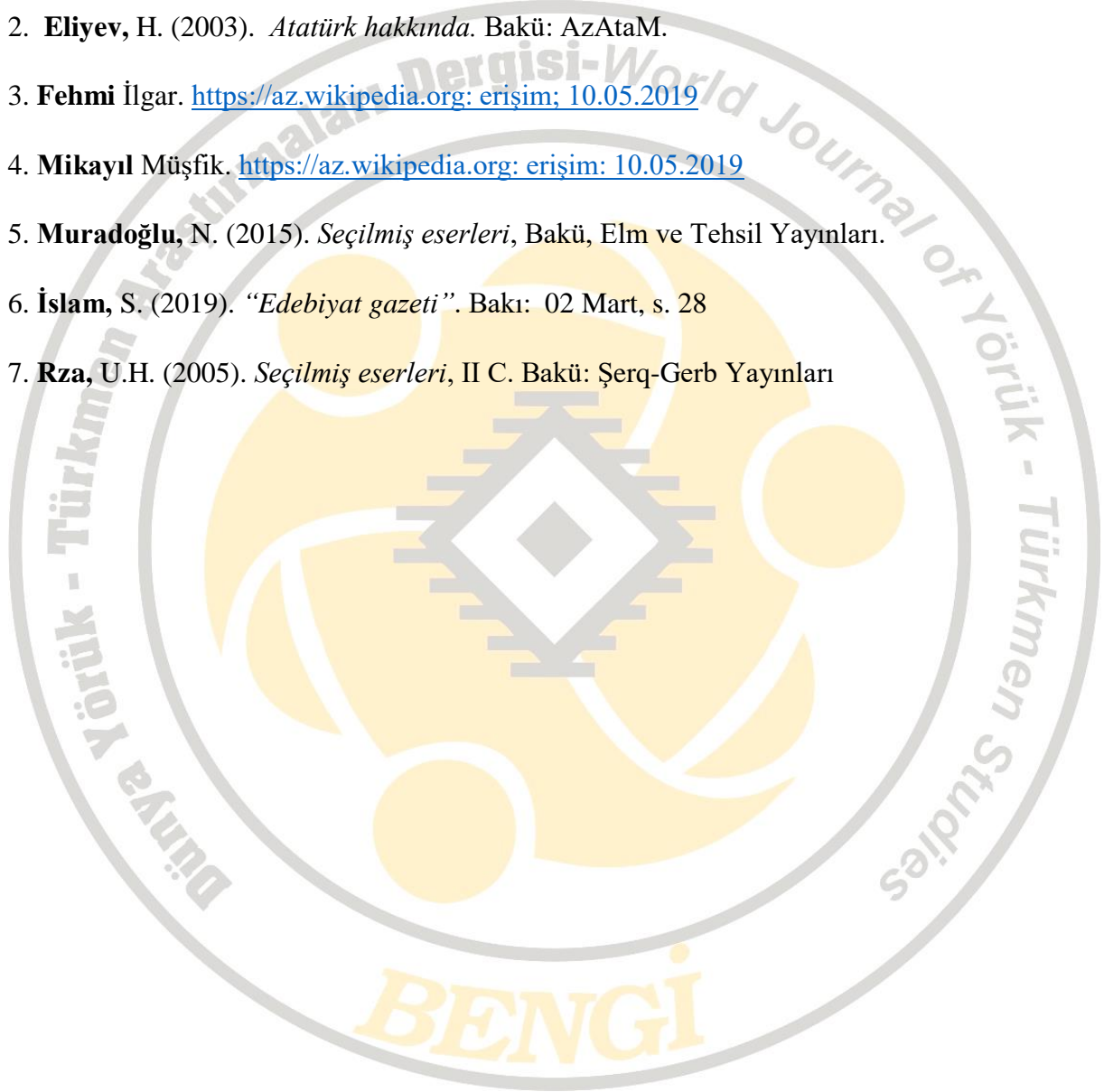
Genel olarak Azerbaycan edebiyatında Atatürk imgesinin oluşturulup yaşatılmasının her geçen gün daha da artmasını vurgulamk gerekir.

Kaynakça

1. Amanoğlu, E. ve Ahundov, A. (2013). *Mustafa Kemalın dostu İbrahim Ebilov*, Ankara.
2. Eliyev, H. (2003). *Atatürk hakkında*. Bakü: AzAtaM.
3. Fehmi İlgar. <https://az.wikipedia.org>: erişim; 10.05.2019
4. Mikayıl Müşfik. <https://az.wikipedia.org>: erişim: 10.05.2019
5. Muradoğlu, N. (2015). *Seçilmiş eserleri*, Bakü, Elm ve Tehsil Yayınları.
6. İslam, S. (2019). “Edebiyat gazetesi”. Bakı: 02 Mart, s. 28
7. Rza, U.H. (2005). *Seçilmiş eserleri*, II C. Bakü: Şerq-Gerb Yayınları

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Azerbaycanlı Göçmen Yazar Abay Dağlı'nın Yaratıcılığında Atatürk Obrazı ve Kurtuluş Savaşı Konusu

Tahir ORUCOV¹³

Vaqif ORUCOV¹⁴

Özet

Gecen yüzyılın 20-ci yıllarından başlayaraq Azerbaycan'da Atatürk ve Atatürkçülük, Kemalizm konusu diğer konulara nisbetde daha çekici geldi. Çünkü o yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'e insanların sevgisi çok güçlüydü. Bu nedenle onun hayatı, mücadelesi, zaferi gerçek hayatta, aynı zamanda sanatsal düzeyde yansıtıldı, literatüre getirildi ve bu konulara daima dikkat edildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonra, yalnızca Türkiye'de değil, aynı zamanda Azerbaycan'da Türkiyeye Atatürk'ün şahsiyetine adanmış farklı türlerde pek çok makaleler, şiirler ve diğer eserler yayınlanmaya başlandı.

Bütün bu ilişkiler 1930'ların başına kadar devam etti. Azerbaycan şairleri: Bakhtiyar Vahabzade, Halil Rza Uluturk, Gabil, Zalimxan Yakub, Abbas Abdulla, Refik Zeka Xendan ve diğerleri, Atatürk'e, Türkiyeye adanmış şiirler yazdılar. Ünlü bir göçmen drama (piyes) yazarı olan ve aslen Azeri kökenli olan Abay Dağlı, Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyetini, Kurtuluş Savaşı'ndaki, aynı zamanda Sakaryadaki zaferini defalarca eserlerinde anlattı. Abay Dağlı bu konuda birçok drama çalışması yazdı.

Makalede, Abay Dağlı'nın eserlerinde, özellikle dramlarında Atatürk obrazından, bağımsızlık konusundan, İstiqlal mücadelesinden, aynı zamanda Sakarya Savaşından geniş bahs ediliyor ve bu konular detaylı olarak inceleniyor.

Anahtar kelimeler: Abay Dağlı, M.K.Atatürk, göçmen yazar, Atatürk obrazı, Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı, Sakarya zaferi.

¹³ Assoc. Prof. Dr., (Azerbaycan, Bakü) AMEA Folklor Enstitüsü, Filoloji üzre felsefe doktoru
e-mail: tahiroclu@gmail.com

¹⁴ Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası, "Basın Orqanları" şübesi, Araştırmacı, tarihçi
e-mail: vaqiforuclu@gmail.com

The theme of independence in Azerbaijani migrant writer Abay Dağlı's activity and the image of Atatürk

Abstract

From the 20th years of the last century the theme of Ataturk and Ataturkism in Azerbaijan has become more appealing than the other subjects. Because in those years the love to Mustafa Kamal Ataturk by the people was very strong. After the establishment of the Republic of Turkey in 1923, many articles about Ataturk, Turkey, Turkism were published in different genres not only in Turkey, but also in Azerbaijan media. All these relations continued until the beginning of the 1930s. One can meet the poems dedicated to Ataturk in the activity of Azerbaijan poets such as Bakhtiyar Vahabzade, Khalil Rza Uluturk, Gabil, Zalimkhan Yagub, Abbas Abdulla, Rafiq Zeka Khandan and others.

A well-known migrant playwright Abay Dağlı, who was originally Azerbaijani, had repeatedly described Mustafa Kamal Ataturk's personality, his victory in the Independence War, as well as Sakarya victory. Abay Dağlı wrote several drama works about this subject. In the article some problems such as independence struggle and the image of Ataturk by Abay Dağlı are investigated.

Key words: Abay Dağlı, M.K.Ataturk, a migrant writer, the image of Ataturk, Azerbaijan, Turkey Republic, Independence War, Sakarya Victory

GİRİŞ

XX. yüzyılın 20-ci yıllarından başlayaraq Azerbaycan'da Atatürk ve Atatürkçülük, Kemalizm konusu diğer konulara nisbetde daha çekici geldi. Bu da doğal bir fenomendi. Çünkü o yıllarda Mustafa Kemal Atatürk'e insanların sevgisi çok güçlüydü. Bu nedenle onun hayatı, mücadelesi, zaferi gerçek hayatta, aynı zamanda sanatsal düzeyde yansıtıldı, literatüre getirildi ve bu konulara daima dikkat edildi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonra, yalnızca Türkiye'de değil, aynı zamanda Azerbaycan'da Türkiyeye, Atatürk'ün şahsiyetine adaylanmış farklı türlerde pek çok makaleler yayınlanmaya başlandı. Bütün bu ilişkiler 1930'ların başına kadar devam etti. Azerbaycan şairleri: Bakhtiyar Vahabzade, Halil Rza Uluturk, Gabil, Zalimxan Yakub, Abbas Abdulla, Refik Zeka Xendan ve diğerleri, Atatürk'e, Türkiyeye adanmış şiirler yazdılar.

Ünlü bir göçmen drama (piyes) yazarı ve aslen Azeri kökenli olan Abay Dağlı, Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyetini, Kurtuluş Savaşı'ndaki, aynı zamanda Sakaryadaki zaferini defalarca eserlerinde anlattı. Abay Dağlı bu konuda birçok drama yazdı. Abay Dağlı-Ağayev Cemil İbrahim oğlu, 1906 yılında Azerbaycan'ın en eski şehirlerinden biri olan Şuşa şehrinde - Karabağda doğdu. İlk eğitimini Şuşa'da aldı. Ortaöğretimi aldıktan sonra Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesinde okudu. Şeki'de bir süre öğretmenlik yaptı. Bu yıllarda ilk kalem deneyleriyle eserler ve gazeller yayınladı. Daha sonra Bakü'deki lisansüstü eğitimine devam etti ve edebiyat sahesinde fealiyyet gösterdi. 1941'de Nizami Gencevi adına Edebiyat Müzesi'nde işe alınmasına rağmen, o yıl savaşa katıldı.

Savaş bittikten sonra Abay Dağlı Türkiye'ye geldi, ölümüne kadar mühacir olarak yaşadı ve yazar-dramaturq olarak tanındı. Abay Dağlı'nın yaratıcılığında drama, piyes başlıca yerlerden birini tutdu. Dramaturji yazar Abay Dağlı, tarihi konular hakkında daha fazla dram yazmış ve geçmişin görkemli sayfalarını, Azerbaycan ve Türkiye halklarının ünlü şahsiyetlerini canlandırmaya çalışmıştır.

Yazarın dramatik eserleri arasında, “Dede Korkut”, “Genç Baba”, “Sakarya Genel Müdürlüğü”, “Füzuli”, “Natavan” ve “Okullular” gibi tarihi konularda yazılmış olduğu dramlar yer alıyor. Abay Dağlı forma, kompozisyon, yaratıcılık açısından bir-birine benzeyen, fakat

birçok açıdan farklılık gösteren başka ilginç eserler de yazdı. Abay Dağlı'nın 1965-1974 yılında yazdığı bağımsızlıktan, Kurtuluş Savaşından bahs eden "Malazgirt'den Sakaryaya", "Sakarya Çetesi", "Bir Mayıs Gecesi", "Sakarya", "Atatürk", "Babamızın gençliği", "Sakarya'da 22-ci gün", "Baba anıları", "Albay" gibi piyesalar da yazmıştır. A.Dağlı'nın bu dramalarda uyguladığı dönem, Türk tarihinin çok gergin, tartışmalı ve dramatik bir dönemiydi.(1, 24)

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, "... mağlup olmuş bir devlet olarak, 30 Ekim 1918'de Mudros Antlaşmasını imzaladı. Bu anlaşmaya göre, ülkenin birçok bölgesi bir çok devletler tarafından işgal edildi, ordu dağıldı, tüm silahlar muzaffer devletlere tabi oldu. İtalyanlar Antalya'yı ele geçirmişti. İskenderun, Adana, Mersin, Antep, Maraş, Urfa işgal edilmişti.

İngilizler Kars'a dahil oldu. Frakia yakalandı. Düşman filosu, İstanbul sularına girmişti. Çanakkale ve İstanbul boğazları zebt edildi. Sultan ve hükümet, düşmanın ellerinde bir araçtı, bir hayal kırıklığı ve karışıklık durumunda kendileri için güvenlik ve kaçış yolu arıyorlardı...Yunanlılar ayrıca İzmir'i işgal etmeyi de planlıyorlar”(2, s.32-33).

Hökümetin 10 Ağustos 1920'de imzaladığı utançverici Sevr Antlaşması, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü değil, aynı zamanda çoğu Anadolu topraklarının sömürge statüsünü de yasal olarak formüle etti (3, s. 95-96).

Abay Dağlı'nın "Sakarya" (1965) dramındaki hadiseler Anadolu Kurtuluş Savaşı sırasında Sakarya bölgesinde cereyan eder. Bir yandan bölge savunucuları sultan hükümeti casusların kışkırtılmasını önüyor ve diğer yandan yabancı saldırganlarla mücadele ediyorlar. İlk perdenin başında yazar, bölgedeki durumun ağırlığını şair Solmazın dili ile şöyle anlattı:

Günün tarixidir, anlatır suyu,

Bir ırmak akıyor, kanlıdır suyu.

Düşmanlar her yanda kurmuş pusuyu.

Sakarya, Sakarya, canım Sakarya,

Karışmış suyuna kanım, Sakarya.

Göylerin suyudur, akıyor yerde,
Üstünde sislerden bir kalın perde,
Göz yaşı döküyor bizim bu derde.

Sakarya, Sakarya, canım Sakarya
Karışmış suyuna kanım, Sakarya!.. (4, s.9)

Abay Dağlı'nın 1966-da yazdığı ve 3 sahne, 15 şekilden ibaret olan "Atatürk" dramında Mustafa Kemal Paşa'nın hayatı ve mücadelesi Anadolu Kurtuluş Savaşı döneminde yansıtılıyor. "Sakarya" piyesinde olduğu gibi, bu çatışma da sultan hükümetinin teslim edilmesini destekleyenlerin mutlak çoğunluğu ile azınlık savunucularının düşmanlıklarından kaynaklanıyor.

Piyesindeki olaylar, ön sınır bölgesinde, İstanbul'daki "Ulduz" sarayında ve sonunda Çankaya Köşkünde cereyan ediyor. Ancak, yazarın temyiz ettiği tarihsel dönemin keskin dramatik durumuna rağmen, bu yönden gerekli sanatsal dramaturji çözümünü bulamıyor. Yazarın diyalog ve monologlar aracılığıyla ifade ettiği, bağımsızlığın ifadesi, eserin dramatizmini zayıflatır. Mesala, Atatürk'ün dramın sonunda şöyle diyor:

Qurbanı olduğum bu Millet evet,
Qurur ve yaşadır bir Cümhuriyyet!
misraları publisistik effekt yaradır. (5, s.93)

"Malazgirt'ten Sakaryaya" (1971) dramını A.Dağlı Maldzagird'ın 900. yıldönümü ve Sakarya Zaferi'nin 50. Yıldönümü münasibeti ile Okul ve Gençlik tiyatroları için yazdı. Dramın ilk şeklinde A.Dağlı genç bir oğlanla bir kız arasındaki diyalogda, yerli Türk gençliğinin Vatan aşkı etkili bir şekilde ifade ediliyor:

Genç-Biliyormusun, bence, Anavatan iman ile aynıdır. Vatanını sevmeyen Tanrı'yı da sevmez.

Kız-Ah, sen Anavatani düşündüğünde na kadar büyüyürsen. Seni düşündüğüm sürece, kalbimde kendimi çok iyi hissediyorum. Bana öyle güzel sözler söyle. Seni düşündükçe hayatım da büyüyor. Kalbimde çiçekler açıyor. Güneş aklıma geliyor. Bu sözler sayesinde sanki ben de bir erkek oluyorum. Hadi, yarın savaşa git. Tabii ki, herkesin önünde bulunacaqsın. (6, s. 20).

Çağdaş Türk gençliğine bu diyalog ile katkıda bulunan yazar, vatani sevmeyin imandan olduğu barede islam dininin hökmünü xatırlatıyor. Bununla yanaşı, A.Dağlı bize vatanın korunmasının her Türk erkeyi ile beraber, her Türk kızı ve kadını için kutsal görev olduğunu düşünüyor.

“Hala ilk perdenin ilk şeklinde olan Yaslı Mücahidin monoloğu ile A. Dağlı, ikinci şekilden itibaren olayları Sakarya Cephesi'ne göçürüyor. Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın gazilerinden olan bu savaşçının hatıraları sahneye yansıtılıyor. Savaşçı-lardan birinin dediği: "Önümüzde kanlı bir düşman var. Aramızdaki tüm sorunları unutmalıyız. Biz böyle bir günde birlikte olmazsak, yeniliriz. Zaten, bu düşünce şimdi tüm Anadolumuzda hakimdir" sözleri Kurtuluş savaşına kalxan Türk halkının genel ruhunun ifadesi olarak sesleniyor." (1, 36)

A.Dağlı'nın Anadolu Kurtuluş Savaşı'na hesr edilen dramlarından biri de 1974'te yazılmış 3 perdesi ve 8 şekilden ibaret “Baba anıları”dır (8). Bu drama olaylar farklı yerlerde: Çankaya Köşkü, Padişah sarayı, Ankara Yolu ve diğer yerlerde bulunabilir. Fakat piyesada asıl dramatik hareketler, sultan hükümetinin teslimçi mövqeyi ve bunun sonucunda Mustafa Kemal'e karşı suikasdla alekadar baş veriyor. Bu motifler "Sakarya'da 22 Gün" adlı dramada da yer almaktadır.

Bütün bunlar A.Dağlı'nın Anadolu istiqlal savaşının bedii eksi olan piyeslerinin, ister mövzusu, isterse de ideyası etibarile günümüz için de aktuallığını ve müasirliyini tesdiq edir.

“... Bağımsızlık döneminde, Türkiye'de halk hareketi sırasında baş verenler ve bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'da olan olaylarla benzer olduğu belirtilmelidir. Gerçekden, Türkiye'de ve Azerbaycan'da baş veren bu olaylar arasında büyük benzerlikler var.

Bütün bunlar, A.Dağlı'nın Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın sanatsal bir ayeti olan dramlarının alaka ve modernliğini doğrulayır”(1, 37)

1969'da Abay Dağlı'nın yazdığı ve Kurtuluş Savaşı'nı yansıtan “Sakarya Genel Merkezi” adlı dramında Kurtuluş Savaşı tarihinin canlı, dramatik bir sahnesi oluşturuldu. A. Dağlı'nın "Sakarya Çetesi" dramı, yayınlanmamış "Sakarya Genel Merkezi" piyesinin kısaltılmış bir versiyonudur. Yazar dramın bu bir perdesini, üç şeklinin kompakt bir versiyonunu "Sakarya çetesi" başlığı ile 1969'da yayınladı.(9, s.4). Kısa bir süre sonra, A. Dağlı, “Sakarya Genel Merkezi” adlı dramını 1968 yılında yayınlanan "Genç Ata" adlı dramı ile birleştirerek “Sakarya'da 22-ci Gün" adlı dramını yazdı (10, s.5).

Abay Dağlı'nın eserleri içerisinde "Sakarya'da 22-ci Gün" dramının özel bir yeri vardır. Abay Dağlı bu dramı şanlı Sakarya savaşlarının 50. yıldönümünde şehitlerin ruhlarına ve ölümsüz qazilere adamıştır. Abay Dağlı, bu dramında Türk halkının ülkedeki bağımsızlığını ve sevgisini, halkın özgürlük ruhunu, anavatanın sevgisini, düşmene nefretini, köleliğe, ihanete karşı nefretini, nihayet zafere olan inamını terennüm ediyor.

22 gün ve 22 gece süren, Sakarya Savaşı II. Dünya Savaşı tarihinde, elece de Türk halkının, Kurtuluş Savaşı'nın tarihinde ve kaderinde belirleyici bir rol oynadı. Bu savaşın sonucunda, silah ve mühimmat açısından güçlü olan Yunan ordusuna karşı çok büyük bir zafer kazanıldı. Düşmen ordusu Kurtuluş Savaşı'nın sembolü ve isyanın merkezi olan Sakarya Nehri'nin batı kesiminden kovuldu. Bu nedenden Sakarya savaşı uzun yıllardır Türk edebiyatının esas konularından biridir.

“Anadolu toprakları Cümhuriyetin temelleri atılmadan önce birçok savaşa ve zaferlere sahne oldu. Yeni bir devletin yani Türkiye Cümhuriyeti'nin tarihsel macerası incelendiğinde ise önemli dönüm noktaları bulunuyor. En önemli zaferlerden biri ise hiç şüphesiz 22 gün 22 gece süren Sakarya'da verilen o zorlu mücadeledir. İşte Yunan Ordusu'nun bozguna uğratıldığı kurtuluşa giden yoldaki o zafer...

Milli Mücadele döneminde, kurtuluş sürecinde Sakarya Savaşı'nın çok ayrı, özel bir yeri var... Sakarya Meydan Muharebesini sadece Kurtuluş Savaşları içinde kazanılan bir zafer, Anadolu'yu Yunan işgalinden kurtaran bir süreç olarak değerlendirilebilir. Çünkü; Sakarya

Savaşı, bir milletin yaklaşık 300 senelik geri çekilme dönemi savunma pozisyonundan, yeniden hücumu, aksiyona geçişin adıdır aynı zamanda...(11)

"Sakarya'da 22-ci Gün" piyesi 2 perdeden ve 7 şekilden oluşuyor. İlk bakış-tan, adama öyle geliyor ki, dramda sadece bir gün hakkında konuşuluyor. Fakat gerçekte dramdaki olaylar bir günde gerçekleşmiyor. Dramdaki olaylar hem tarih hem de coğrafya bakımından daha geniştir. Abay Dağlı, kitaba yazdığı ön sözde yazıyor: "Görkemli bir Zafer Bayramı olaylarını, Atatürkün gençliğini ve Sakarya-daki Başkomutanlığını bir çok kez canlandırmaya çalıştım. Bu dram tam olarak bir Atatürk dramı değil, sadece olarak Atatürkün bazı hayat sahnelerini canlandırıyor. ... Annesinin genç Mustafa Kemal ile evlendirmek Emine de piyesin obrazları arasındadır."(7, 5)

Anadolu istiklal savaşının şanlı sayfalarından olan Sakarya Meydan Savaşı 22 gün 22 gece (23 Ağustos-13 Eylül 1921) devam etmiştir. Türk ordusu, Sakarya Nehri'nin doğusundaki düşmanı yok ederek büyük bir zafer kazandı. Dramda temel olaylar, bu kader savaşının 22-ci gününde-son gününde gerçekleşti. Yazarın kendi sözleriyle, desek, o, "Atatürkün gençliğine ve onun Sakarya'daki Genel Komutanlığını dramda birkaç sahnelerde canlandırmaya çalışmıştır" (10, s.6).

Abay Dağlı bu dramında halkın zafer kazanmay arzusunu, aynı zamanda köylüler, entelek-tüeller ve sanatkarların da vatanın korunmasında ön saflarda yer aldığını öne çekiyor."Dramın teması İstiklal, Kurtuluş Savaşının baş kahramanı Atatürk'ün yaşamının ve faaliyetinin belli anlarından alınmıştır. Amma buna rağmen, bağımsızlık mücadelesinin, Sakarya savaşının kahramanı olan Atatürk yalnızca dramın ortasında Genç Asker gibi sahnede beliriyor. O, annesinin Amina ile evlenme teklifini etiraz ediyor:

Ruhumu sarmışdır yeni bir heves,

İreli - söylüyor içimden bir ses- söylüyor".(12, s.20)

Sakarya Savaşı'nın arifesinde askeri taktikler ve askeri bilimde yetenekli bir askeri komutan olarak yetişen Gazi Paşa:

Xetti-müdafie yoxdur, vaz keçdim,

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

Sethi-müdafie yolunu seçdim,

O alan bütün vetendir"- diyor ve taktiksel taktiklerle askeri tarihine bir yenilik getiriyor. Mustafa Kemalın gencliyi ile bağı 1-ci perdenin 3-cü şekli – onun anası ve Yaşlı Paşayla söhbetleri, anasının qonşu qızı Emineye dair niyyetleri esere lirik-romantik ovqat getirirse, diger şekillerde herb meydanının sert reallıqları ile rastlaşırıq:

1.Çavuş – Evet

İyirmi iki gündüz, iyirmi iki gece,

Kolaydır söyleyince,

Qara bulud keçdi, şimşekler çaxdı,

Ve her gün ne qeder qızıl qan axdı.

Atılan her kurşun bir hedef buldu,

Bulanıq Sakarya qıpqızıl oldu.

Çox qanlı başladı o birinci gün,

Nehayet bugün tam iyirmi ikinci gün.

Şimdi Sakaryanın kıyısındaız,

Doğusundan geldik, batısındaız.

Feqet bu savaşlar verirmi ara,

Yolumuz yene de qan, ölüm, yara

İnşallah bu yolun zeferdir sonu. (10, s.34-35)

Bu zafer uğruna, İstanbul'dan gelen aydınlr, Ankara'daki gazeteler, Erzurum'dan gelen aşık, kızlar ve köylüleri de Sakaryaya- savaş alanına geldi. Tüm insanlar ayağa kalktı ve harekete geçti. Türk halkının bu birliğine inanan Mustafa Kemal Paşa kendisine karşı olan sui-

kastda eli olan casusu aff ediyor. Çünkü Atatürk emindir ki, o, şehid olsa bile, Kurtuluş savaşı devam edecek. Yani Türk milleti yeni liderler yetiştirme gücüne sahiptir:

Beni öldürecek, öc alacaqmış,

Ben ölürsem bele, ne olacaqmış.

Defn merasimi her an beklenir,

Benim de ömrümün bir sonu gelir.

Bu naciz vücudum bir gün yox olur,

Feqet övlad seven anne çox olur.

Onlar yetiştirir ve bulur Kemal,

Yüzlerce, minlerce Mustafa Kemal! (10, s.47-48)

A. Dağlı dramda Mustafa Kemal karakterini ayrı-ayrı olaylarda ve veziyyet-lerde farklı durumları açıklayarak tamamlayır. Yunan savaşçıları ile diyalogda yazar, Mustafa Kemal'in davranışının ön planda olduğunu ve düşmanla kararlı bir şekilde hareket ettiğini belirtiyor. Paşa, ayrıca medya temsilcileri, İstanbullu aydınlarla görüşde gerçek, iti, uzakgören zekasını gösteriyor ve demokratik ruhlu biri olarak dikkat çekiyor.

Dramda düşman tarafının esl siması onların kendi aralarındaki diyalogda açılır. İki Yunan askerinin konuşmasından onların zulmü, soyğunları ve silahsız sivillere divan tutmaları belli oluyor:

Yunanlı esker:

Bizi yaxalayıb bu yaman türkler,

Heç şübhe yoxdur ki, öldürecekler.

Ben bir gün onlara yakalanmışdım,

Sonra bir yol bulub, gizlice qaçdım.

Türk deye qorxarım, yamandır onlar,

Biliyorum bizlere ne soruyorlar.

Nereliydin diyorlar,

Niye geldin diyorlar,

Niye yaktın, niye yıktın diyorlar.

Öldürdün diyorlar silahsızları,

Götürdün diyorlar qadın, kızları.

Yanan köylerini gösteriyorlar,

Bizlere her yerde suç arıyorlar. (10, s.11)

Bu savaşçılar zalım ve hain olduğu kadar acımasız ve korkaktırlar. Onlar kendi hayatlarını kurtarmak için öz cınyetlerini, suçlarını idam edilen Türklerin üzerine koymağa hazırđırlar. Diğer ülkenin topraklarına göz diken Yunan askerlerinin aksine olarak, bir Türk askeri kendi vatanını ve özgürlüğünü koruyor, onun bağımsızlığı, kurtuluşu için savaşır. Bu yüzden Türk askeri kesinlikle hak ettiği mutlu hayatı kazanacaktır. Gazi Paşa, aydınlarla söhbet ederken, Türk milletinin gelecekteki refahı ve mutluluğuna, Türk devletine olan inancını böyle ifade ediyor:

İnşallah, dostlarım, bizimdir zefer,

Veten qalib olur, millet müzeffer.

Sineyi - milletden gelir sesimiz,

Hem köksümüz sıcaq, hem nefesimiz.

Denizden-denize bu savaş biter,

Bu qanlı macera nehayet yeter.

Zefer marşı dinler bu dağlar-daşlar,

Ve en büyük işler o zaman başlar.

Vetende her kesi irşad eyleriz,

Öyün, güven, çalış söyleriz. (10, s.65)

Gazi Paşa'nın Aşıqla, çeteçilerle ve dilenci cildine girmiş xefiyye ile görüşleri de onun karakterinin ne kadar zeki, bilge ve hümanist bir insan olarak ortaya koymak-tadır. Esir dilenci Gazi Paşa'ya onu affetmesini söylüyor ve ona yalvarıyor:

Evet, silah almış, para almışam.

Etiraf ediyorum, aldadılmışam.

Beni İstanbulda kiraladılar.

Paşa ölsün deye qerar aldılar.

Gazi Paşa ise "Ne ip, ne edam?"-diyor ve Dilenciye serbest bırakıyor. Böylece Gazi Paşa kendi hümanizmi ortaya koyuyor ve diğer hainlere yaptıkları eylemle-rinden sonuç çıkarma ve kendi kaderleri hakkında fikirleşme şansı veriyor:

Hainler bizlere nifret ederler.

Böyle cahilleri alet ederler.

Başqa mürşidleri meğlub ederek,

Masum müridleri efv etmek gerek.(12, 23)

Dramda Aşık obrazı halq sözünün imgesi, insanların sözlerinin, insanların hareketlerinin, insanların isteklerinin bir ifadesi olarak verilmiştir. İstiglal arzulu aşık Erzurumdan Sakarya-Gazi Paşa'yı ziyaret etmek ve bu kutsal savaşa-Kurtuluş Savaşına katkıda bulunmak için geldi. Piyes'teki gazeteçiler de dikkatini celb ediyor. Abay Dağlı, gazeteçilerin inatçılığını, ilkin kaynağdan operativ şekilde bilgi toplama girişimlerini, Atatürk ve vatan sevgisini mehebbetle terennüm edir. Çavuşun ve minbaşının müqavimetine, bütün cehdlerine rağmen "millet onu duymaq, bilmek isteyir"- deyen qezetçiler Qazi Paşanı görmekte ısrarlıdır:

Qazi hüzurundan kim qovar bizi,

Sizde silah vardır, bizde qelem var.

Gazeteşiler korkusuz ve vatanseverdir. Onlar Sakarya zaferini İstanbul'da duymuş, ve hemen olay yerine-Gazi Paşa'nın Merkezine gelmişler. Gazeteçiler kazanılmış zefer zevkinin halkla paylaşmanın onların vatandaşlık borcu olduğuna inanıyorlar:

Qelemler hayqırır, gur sesimiz var,

Sakarya coşarken biz susamazdıq.

İyirmi iki gündür, çıx xeber yazdıq,

Şimdi de görüşüb Paşamızla biz,

Bir mülakat yapıb, yazmaq isteriz.

Gazi Paşa'nın gazetecilere ve aydınlara gösterdiği duyarlılık onlarla yaptığı görüşmede daha dikkat çekici görünüyor. Paşa'yı ziyaret etmek isteyen aydınlar hakkında Paşa hoş sözler deyir:

Müherrirler, müherrirler...

Aydınlıq yolunda hünerlidirler.

Aydınlar milletin düşünen başı,

Aydınlada bilir her vetendaşı.

Dramın ilk sahnesinde ise Abay Dağlı Rumların açgözlüyünü, türk askerlerinin ise cesurluğunu anlatıyor. Sakarya savaşlarının sonuncu 22-ci günüdür. Yunan asker ve zabıtları türkler tarafından yakalanmaktan korkuyorlar:

Bizi meğlub etdi o cebheçiler,

Onlardan yamandır bu çeteciler.(12, 24)

Yunan subayları ayrıca, Türklere karşı işlenen suçlardan söz ederek kendilerini açığa vuruyorlar. Türkler yakalandıklarında onları sorgulayacaklarını ve çirkin davranışlarını hesaba katacaklarını onlar çok iyi biliyorlar. Yunan subaylarından biri diğerine şöyle diyor:

Niye yaxdın, niye yıxdın diyorlar,

Öldürdün diyorlar silahsızları.

Götürdün diyorlar qadın, qızları.

Yanan köylerini gösteriyorlar

Bizlere her yerde suç arıyorlar.

Diğer Yunan subayı öz komutanının emrini yerine getirdiğini söyleyerek, kendisini ve kendisini kötü işlerini haklı çıkarmıştır:

Vur, dedi, vurduq.

Yax, dedi, yaxdıq.

Yaxdıq, yıxdıq...

Dramda Kıbrıslı Rum askerlerin, acımasızlığı ve zulümkarlığı, sivil nüfusa karşı acımasızlar etmesi de etraflı şekilde tesvir ediliyor.

Abay Dagh'ın dramları, sanatsal tutumları, stilleri, diyalogların canlı tanımları, dilin sade olması, anlaşılabilir, zengin ve ulusal renkleri nedeniyle sevilir ve hatırlanır. Oyun yazarı okuyucuyu intizarda saxlamağı, obrazların kaderini sona kadar izletmeyi bacarır. A. Dağı'nın eserlerinin sületi sad eve anlaşılabilir, kompozisi-yası ise yığcamdır. Tüm bu nedenlerden dolayı A. Dağı'nın bu piyesleri, dramları yıllarca öz aktuallığını saklayır ve seville-sevile oxunuyor.

KAYNAKLAR

1. Cabbarlı N. Abay Dağlı'nın göç dönemi yaratıcılığı. Bakü: Elm, 2009, 72 s.
2. Kocatürk U. Atatürk. Bakü: Elm, 1991, 212 s.
3. Eroğlu H. Atatürk'ün hayatı. Ankara: 1986, 162 s.
4. Dağlı A. Sakarya. Adapazarı: 1965, 56 s.
5. Dağlı A. Atatürk. İstanbul: 1966, 93 s.
6. Dağlı A. Malazgirt'ten Sakaryaya'ya. İstanbul: 1971, 72 s.
7. Tahirli A. Göçmenlik Mirasımız: Abay Dağlı'nın "Sakarya'da 22-ci Gün" dramındaki Atatürk obrazı. 525'inci gazete, 25 Ağustos 2018, s. 20.
8. Dağlı A. Baba anıları. İstanbul: 1974, 72 s.
9. Dağlı A. Sakarya çetesi. Adapazarı: 1969, 29 s.
10. Dağlı A. Sakarya'da 22-ci gün. İstanbul: 1971, 79 s.
11. <https://www.fikriyat.com/webtv/tarih/analiz-22-gun-22-gece-suren-sakarya-savasi>
12. Tahirli A. Abay Dağlı'nın "Sakarya'da 22-ci Günü" dramındaki Atatürk obrazı. "Edebiyat" gazetesi, 18 Ağustos 2018, 24.

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

MAKALE YAZIM KURALLARI

Yazım Dili ve Sayfa Yapısı:

- Yazım dili Türkçe, İngilizce ve Türk Dünyası kullanılan bütün dillerdir. Yazı karakteri olarak Times New Roman seçilmeli, sayfa yapısında tüm kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- MS Word dokümanı olarak ve 1,5 satır aralığında hazırlanmalıdır.

Metin Yapısı

Başlıklar metin içinde Makale Başlığı, Yazar Adı, Özetler, Anahtar Kelimeler, Giriş, konu başlıkları ve alt başlıkları, Sonuç şeklinde sıralanmalıdır. Önerilen ana format bu olmakla birlikte, her bilim dalının kendi akademik yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış olan makaleler de değerlendirmeye alınır.

- Makale başlığı (14 Punto/Koyu) sayfa ortalanarak yazılacaktır.
- Yazar adı, yazara ait kişisel bilgilere yer verilmeksizin makalenin başlığı altına sağa yaslı olarak yazılacaktır.
- Yazara ait kişisel bilgiler, yazarın unvanı, bağlı bulunduğu kurum, elektronik posta adresi, ilk sayfada sayfa altı dipnotu (*) olarak verilecektir (Birden fazla yazar varsa birinci yazar için bir, diğerleri için artan miktarda yıldız kullanınız).
- Metin, Times New Roman ve 12 punto; dipnotlar ise aynı fontla fakat 10 punto ile yazılmalıdır (Açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır. Metin atıfları, metnin içinde ve APA yazım sistemine uygun olarak, aşağıda belirtildiği gibi yazılmalıdır).
- Makaleler, Giriş, Alt Başlıklar ve Sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
- **Makalelerde sayfa sınırlaması bulunmamakla birlikte, sayfa sayısının makul ölçülerde olması beklenir.**

Kaynakça Yazım Kuralları:

Makale tam metinleri APA sistemine uygun olarak hazırlanmalıdır. Kullanılacak APA sistemi sürümü en genel hatlarıyla:

- * Yazarların soyadlarının alfabetik sıralaması esas alınır.

* Önce yazarın soyadı yazılır ve virgül konur. Yazarların soy isimleri Baş harf büyük harflerle kalın puntolarla yazılır.

* Yazarın isminin baş harfi (büyük harfle) yazılıp, nokta konur.

* Parantez içinde eserin yayınlandığı tarih yazılır, parantez kapatılır ve nokta konur.

* Eserin tam ismi yazılır ve nokta konur.

* Eser kitap ise eserin ismi italikle yazılır. Çalışma makale ise derginin adı italikle yazılır.

* Eserin yayınlandığı şehir yazılıp iki nokta üst üste konur.

* Yayınevinin adı yazılır.

Bu açıklamaların ışığında farklı türden akademik eserleri içeren APA (5) sürümüne uygun olarak hazırlanmış ayrıntılı bir örnek kaynakça:

Örnek Kaynakça

1. **Arslan, D. A.** (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. **Arslan, D. A.** ve Arslan, G. (2017-a). *Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. **Arslan, D. A.** (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: “Geçmişten Günümüze Şehir Göç”, 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.
4. **Arslan, D.A.** (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin’in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.

5. **Arslan, D. A.** (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde* (587-606). Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.
6. **Arslan, D.A.** (2012-c). Mersin Milletvekilleri'nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. **Arslan, D. A.** (2011-a). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
8. **Arslan, D. A.** (2011-b). *Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. **Arslan, D. A.** (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5-30.
10. **Arslan, D. A.** (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135-164.
11. **Bozkurt, Ö.** (1972). *Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. **Buğra, A.** (1995). *Türkiye'de devlet ve işadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. **Bulmer, M.** (1994). *Sociological research methods*. London: Macmillan.
14. **Cüceloğlu, D.** (200). *İnsan ve davranışı*. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. **Nirun, N.** (1991). *Sosyal dinamik bünye analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. **Ozankaya, Ö.** (1971). *Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür*. Ankara: Sevinç Matbaası.

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2018 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2018 – 1

NOTLAR:

.....
.....
.....

